

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний політехнічний університет
Кафедра історії та етнографії України

НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ: МІСЦЕ В ІСТОРІЇ ТА ПОЛІТИЦІ

*Матеріали
IX Всеукраїнської наукової конференції,
присвяченої 25-річчю Незалежності України*

25–26 травня 2016 р., м. Одеса

Одеса
«Астропринт»
2016

УДК 329:94(477)(063)
ББК 63.3(4Ук)7-я431
Н301

Редакційна колегія:

Г. І. Гончарук, д-р іст. наук, проф. (голова);
Ю. В. Діденко, канд. іст. наук;
Л. М. Іваніченко, канд. іст. наук, доц.;
Н. М. Кіндрачук, канд. іст. наук, доц.;
М. С. Кучерук, канд. іст. наук, доц. (відповідальний секретар);
О. А. Шановська, канд. іст. наук, доц.;
В. І. Шмирьова, канд. іст. наук, доц.

Рецензенти:

О. А. Бачинська, д-р іст. наук, проф.;
Т. Г. Гончарук, д-р іст. наук, проф.;
Л. І. Сухотеріна, д-р іст. наук, проф.

Народний Рух України: місце в історії та політиці :
Н301 матеріали ІХ Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 25-річчю Незалежності України (25–26 травня 2016 р., м. Одеса) / М-во освіти і науки України ; Одес. нац. політех. ун-т. — Одеса : Астропринт, 2016. — 88 с.
ISBN 978–966–927–148–8

УДК 329:94(477)(063)
ББК 63.3(4Ук)7-я431

ISBN 978–966–927–148–8

© Одеський національний
політехнічний університет, 2016

ЗМІСТ

Бойчук В.	
Становлення Руху на Буковині	7
Гончарук Г. І.	
Ідея незалежності України у Програмі НРУ	9
Гончарук Т. Г.	
Питання фінансів і торгівлі в програмах українських політичних партій Наддніпрянської України початку XX ст.	11
Дзіндра Л. Ф., Шмирьова В. І.	
Народний Рух України: діяльність, пошуки, перспективи	14
Діденко Ю. В.	
Рух за державну незалежність у документах Других Всеукраїнських зборів НРУ, що стали історичними . . .	16
Дружкова І. С.	
Євреї у громадсько-політичному житті Одеси 1917 року	19
Іваніченко Л. М.	
Історія Народного Руху України у конференціях ОНПУ	22
Кіндрачук Н. М.	
Співпраця Народного Руху та української діаспори на шляху здобуття державної незалежності України . .	26
Корнієнко К. В.	
Одеська інтелігенція в національному русі напередодні прийняття незалежності України	29
Кривдіна І. Б.	
Ідея незалежності України в працях та виступах учасників Гельсінського руху в Україні	32
Крижанівський В. Я.	
Втеча з неволі. За документами, персоналіями, подіями — з Одеси	37

Кучерук М. С.	
Що таке громадянське суспільство? Роздуми про деякі сучасні українські реалії	41
Мамедов А. А.	
Антибільшовицький блок народів (АБН) як один з елементів боротьби за відновлення української державності	46
Мамонтова Е. В.	
Символічна атрибуція державного суверенітету як складова набуття незалежності України	49
Мельник О. В.	
«День Перемоги 9 травня» як засіб контролю за територіями Радянського Союзу: ідеологія та практика використання у сучасному військово- ідеологічному протистоянні Україна — Росія	52
Морозко Л. Г.	
Народний Рух України в контексті сучасної парадигми ідентифікації українства	54
Музичко О. Є.	
Історики у процесі формування національної свідомості населення Південної України (кінець XIX — початок XX ст.)	57
Пелєвін Є. Ю.	
Внесок енциклопедистів в утвердження інтелектуальної незалежності української нації і держави	60
Савченко В. А.	
Іноземні анархісти — члени одеських анархістських груп (1917–1926 рр.)	63
Сіяягіна К. А.	
Стажування Г. А. Гамова у Кавендішській лабораторії	66
Сорокіна К. І.	
До історії створення та функціонування НВК ім. В'ячеслава Чорновола у м. Южному Одеської області	69

Супрун А. Д.	
До проблеми постановлення судом виправдувальних вироків у кримінальному провадженні в сучасній Україні	72
Тарнавський М. Т.	
В'ячеслав Чорновіл — видатний син українського народу, його літературна та дисидентська діяльність . . .	75
Федорова А. І.	
Дослідження старообрядців Південної Бессарабії в незалежній Україні	77
Шановська О. А.	
Дисиденти — рушійна сила НРУ	79
Шипотілова О. П.	
Боротьба Миколаївської обласної організації Народного Руху за зміцнення незалежності України . . .	83
Яковлев І. В.	
І. Ф. Драч у боротьбі за незалежність України	85

Шановний читачу!

Повідомляємо, що Всеукраїнська наукова конференція «Народний Рух Украхні: місце в історії та політиці» відбувається вже в дев'ятий раз. Вона свідчить про стабільний інтерес до історії цієї політичної сили. В першу чергу, це обумовлено значною роллю НРУ у процесі зародження і становлення української демократії сучасності. За весь проміжок часу, починаючи із дня здобуття Україною незалежності, сформувалось стійке коло дослідників рухівської тематики, і дана збірка тез це доводить. До оргкомітету надійшла менша кількість доповідей і тез для конференцій, ніж в попередній раз. Причини цього явища ще належить дослідити.

Оргкомітет щиро вдячний дослідникам, що проявили інтерес до нашої наукової конференції.

Ми сподіваємось, що дев'ята конференція стане поштовхом для подальших досліджень історії та діяльності Народного Руху України.

Редколегія

Василь Бойчук

Делегат Установчого з'їзду Народного Руху України,
Голова Демократичного блоку депутатів
Чернівецької міської ради (1990–1994 рр.)

СТАНОВЛЕННЯ РУХУ НА БУКОВИНІ

Становлення Руху в Чернівецькій області, як і в цілому в Україні, можна характеризувати умовами блокади. Ще до опублікування програми Руху у 1989 році почалась організована компартійними структурами шалена його критика: перекручення змісту та мети створення нової громадської організації, оббріхування, залякування та наклепи на людей, які ставали носіями альтернативної до тодішньої офіційної ідеологічної думки. Ще до появи офіційних документів Руху в обласній та районних газетах з'явилися гнівні, осудливі відгуки доярок, зоотехніків та інших робітників народного господарства.

Умілими диригентами й організаторами спротиву появи Руху виступали компартійні структури та залежні від них партійно-господарські керівники у різних сферах діяльності. Комуністична мережа намагалася створити негативний образ рухівця як відщепенця, противника розбудови розвинутого соціалістичного майбутнього.

Жорсткий пресинг з боку керівної верхівки негативно вплинув на організаційну розбудову та формування Руху, що за своїм задумом мав найширше представляти різні верстви народу України. Станом на середину 1989 року на Буковині вже діяли новітні громадські організації: Зелений Рух Буковини, товариство «Оберіг», товариство української мови, культурологічні товариства національних меншин Буковини. Ці об'єднання в першу чергу мали за мету вирішувати питання відповідно до основних напрямів своєї в цілому неполітичної діяльності. Проте найбільш серйозною, альтернативною до комуністичної ідеології політичною силою був Чернівецький осередок Української Гельсінської Спілки на чолі з Валерієм Кузьміним.

Чернівецька крайова організація Народного руху України об'єднала майже всі створені у 1988–1989 рр. новітні громадські організації області. Її перша конференція, незважаючи на заборони компартійних структур, відбулася у кінці серпня 1989 року на базі Чернівецького професійно-технічного навчального

закладу № 8 (директор А. Ковальов). Приміщення, де проходила конференція, було оточене міліцією та підозрілими людьми у цивільному. У день проведення конференції була збільшена кількість правоохоронців як у формі, так і у цивільному, на в'їздах до міста, поряд із міліцейськими підрозділами, знаходились у стані готовності військові БТРи. На конференції зібрались викладачі та науковці, активісти робітничого, селянського середовища, студенти. Серед гостей були і представники компартійно-господарського активу, деякі з них характеризувалися нетолерантною поведінкою. Проте мудра і виважена роль головуючого, керівника обласного осередку білоруського культурологічного товариства, доцента Чернівецького державного університету Володимира Кондратенка (нині покійний) спрямувала роботу конференції у конструктивне русло. У ній брали участь: народний депутат СРСР, пізніше співавтор Декларації про державний суверенітет України, професор Леонтій Сандуляк, внук відомої буковинської письменниці О. Кобилянської професор Олег Панчук, професор Тарас Кияк та інші.

У Чернівцях арештували на 10 діб Михайла Гориня, Володимира Старика. Особлива увага тодішньої владної машини у краї була до члена-кореспондента АН України, професора Корнія Товстюка (нині покійний), який фактично був тінювим координатором всього націоналістичного руху на Буковині у радянський час. Про свій вихід із 50-літнього ОУНівського підпілля К. Товстюк заявив у 1989 році, виступаючи на одному із мітингів у Чернівцях.

Посилена атака на Рух привертала увагу і активізувала інколи навіть байдужих, гуртуючи до рішучих дій. Рухівські активісти відвідували трудові колективи, навчальні заклади краю. Додатковий тираж газети «Літературна Україна» з програмовими документами Руху був значною підмогою для предметної агітаційної роботи. Важливим фактором розбудови Руху була поява самвидавної газети «Буковинський вісник» за редакцією Володимира Старика. Тиражувалася газета у м. Вільнюсі на пожертви буковинців.

Переважно рухівці були діяльними прихильниками зміни форм господарювання у краї, де люди ще пам'ятали про святе право приватної власності, заробленої тяжкою працею: активно зароджувався фермерський рух, кооперація, мале підприємни-

цтво. У галузі освіти та культури буковинські рухівці проводили роботу з переконання батьків-українців не віддавати своїх дітей у класи з російською мовою навчання (успішний приклад — школа № 28); брали дієву участь у підготовці та проведенні у вересні 1989 року Першого фестивалю української пісні «Червона рута». Під час фінальних виступів та урочистого завершення фестивалю на чернівецькому стадіоні «Буковина» вперше було масове підняття українських синьо-жовтих прапорів. Вагомими результатами роботи рухівців були: підготовка та проведення Акту злуки українських земель у січні 1990 року; підготовка та участь у виборах до місцевих рад навесні 1990 року тощо.

До Чернівецької обласної ради 1990–1994 рр. скликання було обрано близько 10 % депутатів. Демократичний блок у Чернівецькій міській раді налічував 45 депутатів (із 110). Їх активна робота дала змогу прийняти ряд важливих рішень, у тому числі обрати головою Чернівецької міської ради представника Демократичного блоку. Народна рада у Верховній раді України (1990–1994 рр.) і всі українські державотворчі починання в Україні мали значну підтримку, зокрема завдяки діяльності рухівських сил Буковини, що сприяли піднесенню патріотичного духу на благо української нації, українського народу і держави.

Г. І. Гончарук

Одеський національний політехнічний університет

ІДЕЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ У ПРОГРАМІ НРУ

Дослідженню минулого Народного Руху України присвячено низку монографій, дисертацій, статей, тез доповідей та виступів на наукових конференціях. У даному повідомленні немає фізичної змоги коротко назвати всі публікації. Та уже ґрунтовно доведено, що ідея незалежності України була головною на форумах першого періоду діяльності НРУ.

Відомо, що перша Програма, яка була прийнята на першому з'їзді НРУ у вересні 1989 року, не містила вимог незалежності

України. Зате у виступах окремих делегатів ця ідея прозвучала однозначно. Члени Української Гельсінської спілки Левко Лук'яненко, Василь Барладяну, В'ячеслав Чорновіл, так би мовити, приголомшили комуністів різних рівнів і поміркованих рухівців радикальністю своїх промов. В'ячеслав Чорновіл так оцінив їх позиції: «Те, що Лук'яненко і Чорновіл бачать майбутню Україну незалежною демократичною державою... — це не підстава для роз'єднання»¹.

За підтвердженням учасників з'їзду, Іван Драч, не виключивши мікрофону на столі президії, сказав: «У Русі моя зупинка «Незалежність». Це давало змогу делегатам «підозрювати» ініціаторів у позитивній, дипломатичній невідвертості в справі майбутнього»².

Зміни до програми, які запропонував другий з'їзд НРУ у жовтні 1990 року, внесли два чітких положення: досягнення державної незалежності України, створення ненасильницькими методами демократичної республіки³.

На відміну від Програми першої редакції, у Другій Програмі Руху КПРС згадувалась не часто і тільки в негативному плані.

Про еволюцію поглядів керівників Руху говориться чимало у чисельних виданнях про НРУ. Вони, керівники, робили сміливі, а не смертельні кроки до незалежності: боролися з імперією в межах можливого, не викликаючи на себе лютого удару. Та головне — інше: ідея незалежності України не тільки була прийнята найважливішим програмним положенням Руху, а незабаром перемогла на багатостраждальній землі Батьківщини.

---

¹ Три дні вересня вісімдесят дев'ятого: матеріали Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову. — К.: ВАТ «Рівненська друкарня», 2000. — С. 282.

² Гончарук Г. І. Народний Рух України : Історія : 1989–1996 рр. / Григорій Іванович Гончарук. — Видання друге, доповнене. — Одеса : Астропринт, 2014. — С. 59.

³ Другі Всеукраїнські збори Народного Руху України 25–28 жовтня 1990 року. Стенографічний звіт. — К., 1991. — С. 2.

**ПИТАННЯ ФІНАНСІВ І ТОРГІВЛІ В ПРОГРАМАХ
УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ
НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ПОЧАТКУ ХХ ст.**

В історіографії вже детально розглядалося висвітлення в програмах українських політичних партій Наддніпрянщини початку ХХ ст. питань соціального та економічного характеру, передусім, питання аграрного [1]. Однак певну увагу автори та укладачі зазначених програм приділяли проблемам фінансів і торгівлі України, що потребує окремого вивчення.

У славнозвісній «Самостійній Україні» 1900 р. Микола Міхновський детально не зосереджувався на питаннях економічної, зокрема, фінансової, експлуатації України, бо вважав набагато згубнішою експлуатацію політичну та «інтелектуальну». Проте він згадував, що російське «правительство чужинців» «здирає останній гріш з бідного народу» України, наголошуючи, «Українець відіграє гіршу роль, ніж колишній Ілот, бо в Ілота не вимагали принаймні інтелектуальної «данини», бо від Ілота не вимагали любові та прихильності до своїх гнобителів» [2, 14]. Єдиним виходом для України М. Міхновський вважав створення власної національної держави, бо «тільки держава одноплемінного національного змісту може дати своїм членам нічим не обмежувану змогу всебічного розвитку духовного і осягнення матеріального гаразду» [2, 8].

У програмі Української народної партії 1902 р. М. Міхновським було вказано на економічну експлуатацію населення українських теренів у складі імперії: «Закони держави утворені, і фінансова політика ведеться в інтересах руських (московських) губерній». У примітці автор програми навів кілька показових прикладів. По-перше, про політику в галузі залізничних перевезень: «Залізничні тарифи (плата за провіз товарів) дуже високі для українських губерній і низькі для хліборобних руських губерній, дають змогу хлібу з далеких східних руських губерній і навіть Сибіру конкурувати з хлібом українським на закордонному західному ринку (хоч на Україні зарібна плата нижча і Україна бік-о-бік з Австрією та Германією)». По-дру-

ге, про політику митного протекціонізму («високі пошліни на закордонні товари, що мають конкурувати з товарами і виробами промислових московських районів»), спрямовану на захист центрально-російської промисловості («патронат промислового центру»). Про-третє, про примусове утримання українських губерній у стані сільськогосподарських теренів («Перешкода на Україні засновувати ту промисловість, яка може стати в конкуренцію з промисловістю московських фабрично-заводських районів»). Характеризуючи становище Наддніпрянщини на внутрішньому ринку імперії, М. Міхновський зазначає: «Промислові московські райони мають дешевий український хліб, проте український хлібороб має дорогі і недобрі вироби московської промисловості, бо закордонним товарам і виробам, дешевим і добрим, російська таможня йти не дозволяє, накладаючи на них колосальні «пошліни» [2, 22]. Слід вказати, що наведені вище тези (зокрема, про визиск населення Наддніпрянщини через дію російської митної політики) висловлювалися захисниками українських торговельних та промислових інтересів вже від першої половини XIX ст. [3, 43–55]. В програмних положеннях Української народної партії, витриманих здебільшого в марксистському ключі, питанням фінансів і торгівлі майбутньої України уваги практично не приділялося. Можна згадати хіба що плани створювати для робітників «товариства взаємної допомоги» та «страйкові каси» за зразком таких, що вже існували у Західній Європі («Вжиткові товариства... серед робітників-англійців, а надто бельгійців колосальні: мільйони в касах. Ці вжиткові товариства в деяких містах цілком убили дрібну і середню торгівлю, залишивши тільки оптову. Так поволі посувають ся вони, завойовують позиції на бенкеті життя і посувають ся до соціалістичного устрою») [2, 25].

У «Платформі Української демократичної партії» висувалася вимога фінансової самостійності України: «Зосередження всієї фінансової і економічної політики в межах території України в «Українській Народній Раді» (сеймі), введення прогресивного подоходного податку, знищення посередніх податків на предмети першої потреби... [2, 54–55]». А у «Платформі Української радикальної партії» питання фінансів та митної політики мали належати до компетенції федерального парламенту («...б) фінанси для загальнодержавних справ; в) по-

задержавна торгівля і мито...»), у податковому законодавстві передбачалися заходи практично тотожні до тих, що декларовані були у програмі УДП [2, 58–59]. У «Програмі Української демократично-радикальної партії» (автор Борис Грінченко), що утворилася внаслідок об'єднання двох вищезгаданих партій, визначення майбутньої фінансової та митної політики належало до повноважень не федерального (як у програмі Української радикальної партії), а автономного українського Державного парламенту («Державний парламент пильнує, щоб згадані права громадянина і нації були забезпечені скрізь по державі. Опріч того до парламенту належать тільки оці загальнодержавні справи: ...б) фінанси задля загальнодержавних справ; в) позадержавна торгівля і мито...») [2, 63]. Планувалося скасувати «усі посередні податки», а натомість запровадити «безпосередній (поступовий) податок на прибуток»; сприяти кооперації їй, зокрема, завдяки неї «організувати всім доступний народний кредит»; організувати обов'язкове безкоштовне страхування робітників («порядкувати страхуванням мають робітники на рівному праві з хазяями») тощо [2, 66].

Обов'язкове страхування робітників було серед традиційних вимог інших українських партій: Української соціал-демократичної робітничої партії («передачі завідування страхуванням в руки представників од робочих. Оподаткування підприємців спеціальним податком для утворення страхового капіталу») [2, 73]; Української селянської партії («страхування робітників на кошт держави») [2, 76]; Партії українських соціалістів-революціонерів («демократизоване страхування фабричного і сільського пролетаріату за рахунок держави та капіталістів») [2, 79]. Це ж саме стосувалося й вимоги «знищення посередницьких податків, заведення поступового податку на прибутки та спадщину» [2, 73], або «знищення прямих та непрямих (безпосередніх і посередніх) податків і встановлення єдиного прогресивно-подоходного податку на всі промислові і господарські одиниці» [2, 79].

Загалом, слід відзначити, що хоча в текстах програм українських політичних партій початку ХХ ст. викривався та засуджувався визиск Наддніпрянської України у складі Російської імперії через дії імперських фінансових установ та засоби регулювання торгівлі, проте в планах розбудови майбутньої Укра-

їни автори зазначених програм питанням організації фінансів і торгівлі великої уваги не приділяли. Адже згадувані партії, перебуваючи під значним впливом марксистських ідей, не вважали представників «буржуазії» (у тому числі банкірів, фінансистів, торговців та ін.) своєю соціальною базою.

Література

1. Дубінський В. А. Аграрне питання в політичних концепціях українських партій і громадських організацій Наддніпрянщини наприкінці XIX — на початку XX ст.: монографія / В. А. Дубінський, О. М. Федьков. — Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2012. — 255 с.
2. Самостійна Україна: збірник програм українських політичних партій початку XX ст. / упоряд. О. Федьков. — Тернопіль: Ред.-вид. відділ упр. пресою, 1991. — 82 с.
3. Гончарук Т. Г. До питання про захист населенням України своїх економічних інтересів у 20–60-ті рр. XIX ст. / Т. Г. Гончарук // Український патріотизм — фактор державності, стабільності, добробуту. — Одеса: Астропринт, 2002. — С. 43–55.

Л. Ф. Дзіндра, В. І. Шмирьова

Харківський національний економічний університет

НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ: ДІЯЛЬНІСТЬ, ПОШУКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Роки формування незалежності України були надто насиченими, різнобарвними і надто напруженими, і така ж напружена ситуація існує і сьогодні. Разом з тим слід відзначити і ряд здійснених позитивних кроків щодо системного оновлення всіх сфер суспільного життя. Визначився геополітичний простір держави, головним вектором якого стала європейська інтеграція. В реалізації цих процесів чинну роль відіграють політичні інститути держави, серед яких значний внесок зробив і Народний Рух України (далі — НРУ), який протягом всіх років був найвиразнішим, найпослідовнішим, найактивнішим виразником національної ідеї в Україні.

Досліджуючи діяльність двох десятиліть, приймаючи участь у Всеукраїнських наукових конференціях «Народний Рух

України: місце в історії та політиці», які започаткувала кафедра історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету на чолі з професором, доктором історичних наук Г. І. Гончаруком, ми беремо на себе сміливість підвести певні підсумки діяльності цієї політичної сили.

Процес зародження і становлення НРУ був складним. Вагому роль у цьому відіграла національно свідомо інтелігенція. Серед лідерів відзначаємо неординарну постать В'ячеслава Чорновола, який сприяв перетворенню НРУ в значну політичну силу, яка отримала підтримку громадян України під час виборів народних депутатів до Верховної Ради України і при висуненні її лідерів кандидатами на президентських виборах [2, 103].

Керівництво НРУ вважало за необхідність використовувати попередні історичні надбання Т. Шевченка, П. Куліша, М. Драгоманова, М. Міхновського, М. Грушевського та інших в нових політичних та соціально-економічних умовах, розуміючи, що розробка цілісної концепції національно-демократичного розвитку України не можлива без принципів, без ідеології, так як продумана послідовна позиція — не самоціль, а життєва необхідність.

Протягом історичного періоду діяльності НРУ слід відзначити позитивні надбання і недоліки. Партійному керівництву не завжди вистачало демократичної свідомості до співпраці, до компромісу, до створення широкої суспільної бази заради інтересів суспільства, а не заради власних політичних амбіцій. Складається враження, що партія створювалася під конкретного лідера; найбільш відчутним це стало після трагічної загибелі В. Чорновола.

З часом НРУ поступово втрачає свою політичну позицію і з дієвої активної сили перетворюється на малозначущу. Рух уже не є самостійною політичною силою, а змушений йти на об'єднання, в коаліцію з іншими суб'єктами політичного процесу. Проте перебіг подій показує, що такі дії не є надто тривкими і негативно впливають на його електорат. Поступово НРУ втрачає свій вплив серед пересічних українців. Керівництву бракує рішучості, наполегливості, відповідальності, які були йому притаманні на початковому етапі діяльності. Ми не бачимо молодих, дієвих лідерів, які б підхопили і реалізували програмні положення цієї організації в нових складних реаліях сьогодення, яке вимагає рішучих, послідовних дій щодо ви-

ходу України з глибокої політичної і економічної кризи. Саме тому розумно було б для влади уже зараз запустити зміни в економіці та політиці — перш за все в напрямку відновлення соціальної справедливості, в ліквідації безправ'я соціальних груп, перерозподілу національного багатства від найбагатших (неприсстойно багатих в кризу) до тих, хто втратив достатки.

На нашу думку, НРУ, як дієва політична сила, вичерпала свій потенціал в період формування української державності, започаткував у свій час становлення багатопартійності в Україні, поступово почала втрачати свій авторитет серед електорату і терміново потребує переформування як всередині себе як організації, так і змін основних положень програми дій, для того щоб бути активною силою, здатною брати участь у вирішенні завдань, пов'язаних із продовженням випробуваної часом лінії на єднання, соборність, на порозуміння українців.

Література

1. Гончарук Г. І. Народний Рух України: Історія. — Одеса: Астропринт, 1997. — 380 с.
2. Дзіндра Л. Ф., Шмирьова В. І. Формування політичної нації в Україні та її роль в розбудові незалежної держави // Народний Рух України: місце в історії та політиці: матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю Незалежності України, 25–26 травня 2011 р., м. Одеса. — Одеса: Астропринт, 2011. — С. 103–109.

Ю. В. Діденко

Народний депутат Верховної Ради України IV скликання
Голова Миколаївської обласної організації НРУ

РУХ ЗА ДЕРЖАВНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ У ДОКУМЕНТАХ ДРУГИХ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ЗБОРІВ НРУ, ЩО СТАЛИ ІСТОРИЧНИМИ

Другі Всеукраїнські збори Народного Руху України, що відбулися 25–28 жовтня 1990 року в м. Києві, стали переломними не лише для Руху, а й для України. В документах цього найвищого форуму впливової громадсько-політичної сили було заявлено, що її стратегічна ціль — здобуття незалежності

України. Це положення було введено в Програму Руху, як його головна мета — досягнення державної незалежності України [1, 4]. Підтвердженням твердих намірів Руху на досягнення цієї мети були документи, прийняті та ухвалені Другими Зборами НРУ. В основній ухвалі Других Всеукраїнських зборів Народного Руху України наголошувалося: «сьогодні Рух природно переріс з руху за перебудову в рух за державну незалежність України» [1, 41]. За короткий час він став реальною силою, опозиційною до КПРС і тоталітарної державно-партійної системи, змусивши дослухатись до своїх рішень. Рух зумів об'єднати у своїх лавах тих, хто прагнув змін у різних напрямках суспільного життя республіки. Приймавши зміни до Програми та Статуту Руху, він зумів згуртувати в своїх рядах всі демократичні сили, політичні партії та громадські організації, що прагнули незалежності України. Своєю боротьбою за утвердження незалежності він закликав інших долучатися до неї.

Відаючи належне прийняттю Верховною Радою Декларації про державний суверенітет України, як такої, що відповідає віковичним прагненням народу до власної державності [1, 42], в ухвалі вказувалося, що вона не може бути обмежена жодним договором. В цей час була розгорнута активна агітація за підписання Союзного договору. Партійно-державна система найбільшої імперії світу — СРСР як за останню соломинку трималася за договір, який зіграв свою зловіщу роль у 1922 році, коли був прийнятий для нового збереження імперії. В ухвалі «Про Союзний Договір» наголошувалося, що тільки відмова від нього перетворить Україну в суб'єкт міжнародного права [1, 44]. Тут же вказувалося: «Тільки будучи незалежною державою, Україна може подолати колоніальну структуру своєї економіки» [1, 44]... Рухівці виступили проти Союзного договору та за розвиток двосторонніх зв'язків з різними країнами, в тому числі із сусідами — Росією, Польщею, Молдовою, Румунією. В наступній ухвалі «Про створення економічних кордонів України» Народний Рух вимагав створення економічних умов для незалежності. Було запропоновано терміново розпочати підготовку до введення національної грошової одиниці — гривні [1, 46], прийняти закон про українську митницю, заборонити перераховувати за межі України валютні та кредитні ресурси, створити Національний банк, арбітраж. Економічні вимоги створювали основу для май-

бутньої незалежності. Ухвала «Про міжнаціональні відносини в Україні» стосувалась питань, що вже кровоточили на просторах колоніальної імперії. В ній вказувалось, що, за винятком росіян, переважна більшість із 128 національностей, що за переписом 1989 року жили в Україні, зупинились у своєму демографічному зростанні [1, 47]. З'їзд констатував, що, незважаючи на пропаганду, розвернуту проти українського відродження, за даними соціологічного дослідження, 48 % росіян в Україні підтримують ідею незалежності України і лише 38 % проти. В ухвалі також наголошувалось: «На шляху створення самостійної Української держави Рух, шануючи права людини, буде послідовно відстоювати й захищати національні права представників усіх народів [1, 48], для яких Україна є Батьківщиною. У зверненні «До українського народу, до всіх добрих людей в Україні і поза Україною сущих» вказується, що потрібна не перебудова, а повний демонтаж тоталітарної системи, який привів народи країни до межі економічної й духовної катастрофи. Вживання народу у цей складний час однозначно пов'язувалось, чи буде Україна незалежною державою. «Кінцева мета Руху — побудова суверенної демократичної Української держави» [1, 52], — вкотре наголошувалось у зверненні.

В більшості документів, прийнятих Другими Всеукраїнськими зборами Народного Руху України, знаходимо наголос на необхідності здобуття української державності як гаранта існування незалежної Української держави. Другий з'їзд Руху став провісником майбутньої незалежності України, зумівши мобілізувати українське суспільство до сподвижницьких кроків у її здобутті. Віра у неминучість перемоги прихильників державної незалежності України була присутня в залі Політехнічного університету, яку я відчував на протязі всіх днів його проведення, і втілена в прийнятих документах з'їзду, що став історичним. Рішення Других Всеукраїнських зборів Народного Руху України були з реалізовані уже менш чим за рік, коли Україна стала незалежною державою після розпаду СРСР, і стали дороговказом на багато років вперед.

Література

1. Другі Всеукраїнські збори Народного Руху України. 25–28 жовтня. Документи. — Київ, 1990.

ЄВРЕЇ У ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ОДЕСИ 1917 РОКУ

Як відомо, в Українській національній революції 1917–1921 рр. взяли активну участь не лише українці, а й представники інших національностей, в тому числі єврейської. Тому важливо розглянути участь представників цієї національності в громадсько-політичному житті Одеси — на 1917 р. головного центру єврейського населення в Україні.

Період революційних подій в Російській імперії вдихнув ентузіазм й енергію в сіоністський рух та загальні настрої єврейських мас. Це відбувалося на всіх теренах, де мешкали єврейські громади, тобто передусім в Україні. Одним з перших рішень Тимчасового уряду було зрівняння євреїв у правах з іншими жителями країни. Лютнева революція вивела на авансцену цілий ряд єврейських організацій, які до цього перебували на напівлегальному або нелегальному становищі. Це цілий ряд організацій, перш за все добре всім відома Єврейська соціал-демократична робітничка партія «Бунд», та соціалісти-сіоністи, які вже в 1917 р. згуртувалися в «Об'єднану єврейську соціалістичну робітничу партію» (Фарейнікте). Виникла вже до цього часу релігійна партія, яка також взяла участь у виборах, і цілий ряд інших організацій, які були створені в умовах Першої світової війни.

Значно змінюється сіонізм цього часу. Виникає рух Ге-Халуц, тобто першопрохідці, піонери, рух такого соціалістично-трудового плану, який був орієнтований на підготовку єврейської молоді до виїзду в Палестину, на оволодіння різними трудовими професіями і створення тут, в самій Росії і в Україні сільськогосподарських ферм, майстерень, інших організацій. Одеса була одним з центрів руху Ге-Халуц. Активізація руху відбулася після «Декларації Бальфура» 2 листопада 1917 р., коли британський уряд виступив з документом, яким обіцяв надати єврейському народу підтримку його національного осередку у Палестині. Діячі Ге-Халуц організували в 1918 р. річну школу городництва і садівництва, де займалося близько 100

осіб, більшість з яких потім поїхала до Ерец-Ізраель. Через Одесу і далі тривав виїзд євреїв [1, т. 6, с. 789–797]. У 1914–1916 рр. в міста і містечки Півдня, Поділля та інших областей України прибувають десятки тисяч євреїв, яких було виселено з прифронтової смуги або які добровільно залишали райони бойових дій. Чисельність єврейського населення України, особливо Одеси та Києва, значно зросла; влітку 1915 р. фактично була скасована смуга осілости. У місцях масового скупчення біженців, в тому числі в Одесі, Катеринославі, Києві, розпочинається активна робота єврейських організацій.

Після Лютневої революції 1917 р. в Україні склалася своєрідна політична обстановка. Діяли губернські комісари російського Тимчасового уряду і Ради робітничих і солдатських депутатів; одночасно в Києві утворилася Рада об'єднаних громадських організацій, яка представляла всі партії і угруповання міста. Кілька днів потому (4 березня 1917 р.) українські партії створили Центральну раду на чолі з М. Грушевським; виникають також Рада об'єднаних єврейських організацій на чолі з доктором Г. Биховським.

За Першим універсалом Центральна рада проголосила Україну автономним краєм у складі Російської республіки, тоді ж сформувала уряд — Генеральний секретаріат. У липні 1917 р., після того як Тимчасовий уряд визнав обмежену автономію України, єврейські партії України отримали 50 місць (з 822) в Центральній раді та п'ять місць (з 55) в її виконавчому органі — Малій раді (їх зайняли представники Бунду, Поалей Ціон, Фарейнікте, Фолкспартей та сіоністів); крім того, деякі євреї представляли в Центральній раді російські і українські партії. Член Фарейнікте М. Зільберфарб стає віце-секретарем по єврейських справах Генерального секретаріату з національних справ. У його завдання входили: захист інтересів євреїв України, запобігання їх юридичної дискримінації і фізичного насильства щодо них, регулювання внутрішнього життя єврейського народу, забезпечення безперервної роботи єврейських установ і створення нових в разі потреби. Всі закони, правила і розпорядження, що виходили від центральної влади і стосувалися євреїв як таких, вступали в силу лише за письмової згоди віце-секретара. З жовтня 1917 р. при віце-секретарстві почав діяти дорадчий орган — Єврейська національна рада; передба-

чалосся включити в неї по п'ять делегатів від кожної єврейської партії, представлені в Малій раді, однак сіоністи відмовилися увійти в Національну раду в знак протесту проти її «узурпації» соціалістами (яким запропонована формула гарантувала міцну більшість в цьому органі). У той же час сіоністи позитивно ставилися до українського національного руху.

Серед єврейських партій найбільше число прихильників на Україні мав Бунд. У серпні 1917 року тут діяли 60 його відділень, якими керували Південний обласний комітет і три районних комітети (в Києві, Катеринославі, Одесі). З несоціалістичних партій і організацій значним впливом користувалися сіоністи, блок ортодоксальних угруповань Ахдут і Агуддат Ізраель. Євреї брали активну участь і в діяльності загальнополітичних партій, перш за все соціалістичних [1, т. 8, с. 1211–1228].

На тлі такої політичної ситуації в Одесі відбуваються вибори у міську Думу, куди потрапляє значна частина єврейського населення. Згідно зі списком 120 гласних Одеської думи після серпневих виборів склад думи різко змінився [2]. Крім того, сильно змінюється як соціальний, так і національний склад депутатського корпусу. Значно збільшується присутність євреїв в Одеській думі, що більш реалістично відображало частину цієї національної меншини серед жителів Одеси. Якщо у дореволюційній думі євреї, як правило, це підприємці та чиновники, то в думі 1917 р. це в першу чергу інтелігенція.

Найбільш відомою постаттю у списку є Сергій Михайлович Гутник — майбутній міністр промисловості фінансів і торгівлі в уряді гетьмана П. Скоропадського корпусу [3, 53–65]. Значна частина інших прізвищ належить в основному інтелігенції, не підприємцям. Так, Яков Юлійович Бардах — лікар, був головою товариства одеських лікарів. Разом з І. Мечниковим та Гамалією на гроші Г. Маразлі заснував Одеську бактеріологічну станцію, а пізніше станцію швидкої допомоги, другої в Російській імперії. Михайло Васильович Браїкевич, інженер, голова одеського відділення Російського технічного товариства. В 1917 р. тимчасово виконував обов'язки міського голови, належав до партії кадетів. Бугаївський Ісаак Абрамович, юрист, входив до ради Другого товариства взаємного кредиту. Колезький асесор, лікар за фахом Гиммельфарб Герш Іолевич, був

заступником голови Одеського товариства лікарів. Працював в одеській новій міській лікарні штатним ординатором. Пен Самуїл викладав основи іудейського віросповідання у Приватному комерційному училищі Г. Ф. Файга. Євген Самойлович Бурксер був членом Технічного товариства, організував радіологічну лабораторію в Одесі [4, арк. 1–2].

Таким чином, можна зробити висновок, що через нові можливості у 1917 р. роль євреїв у громадсько-політичному житті збільшується, й Одеса стала центром значної активності єврейського населення, що відбилося і на подіях наступних революційних років.

Література

1. Краткая еврейская энциклопедия: в 11 томах [Електронний ресурс]. — Ієрусалім, 1992. — Режим доступу: <http://www.eleven.co.il/article/15410> — Дата звернення 09. 05. 2016 р.
2. Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1917 год. — Одеса, 1917. — 189 с.
3. Гончарук Т. Г., Дружкова І. С. Одесити — міністри урядів Української держави гетьмана П. Скоропадського: матеріали до історичних портретів Сергія Гутника та Георгія Афанасьєва // Чорноморська минувшина. Відділ історії козацтва на Півдні України. — Одеса, 2011. — Вип. 6. — С. 53–65.
4. Державний архів Одеської області. — Ф. 16. — Оп. 1. — Спр. 13.

Л. М. Іваніченко

Одеський національний політехнічний університет

ІСТОРІЯ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ У КОНФЕРЕНЦІЯХ ОНПУ

Серед низки політичних партій, що діяли та діють зараз в Україні, найдавнішу історію має Народний Рух України. Створений у 1989 році на основі громадсько-політичного руху, у 1993 році він перетворюється у політичну партію. Активна позиція Руху під час референдумів та інших політичних акцій мала вирішальний вплив на становлення незалежної Української держави і забезпечили перемогу незалежної ідеї на референдумі 1 грудня 1991 року.

Інтерес до дослідження політичної діяльності НРУ протягом її існування (на цей час 27 років!) не вщухає у істориків й донині. Чи не найзначніший внесок у цю історичну проблему зробили вчені м. Одеси. Передусім, маються на увазі дослідження, що вже більше 20 років проводяться на кафедрі історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету. Минуле та сучасне діяльності НРУ є складовою комплексної наукової кафедральної теми «Політичні партії і громадські організації в незалежній Україні». Крім монографій з історії НРУ, написаних професором, завідувачем кафедри Г. І. Гончаруком та його учнями (Гончарук Г. І. Народний Рух України. Історія. — О., 1997; Гончарук Г. І., Шановська О. А. Національна ідея і Народний Рух України. — О., 2004; Гончарук Г. І. Народний Рух України. Історія : 1989–1996 рр. — Вид. друге, доп. — О., 2014), під керівництвом Григорія Івановича захистилися 12 кандидатів історичних наук, які працювали над рухівською тематикою.

Але навіть не цей внесок в історію НРУ зробив по-справжньому тему актуальною та тримав зацікавленість до неї дослідників всі ці роки. Справжнім досягненням кафедри стало проведення восьми всеукраїнських наукових конференцій «Народний Рух України: місце в історії та політиці». Конференції не тільки збирали однодумців по всій Україні починаючи з 1994 р., але й зароджували розуміння сутності Народного Руху, його цілей, досягнень та прорахунків.

У кожній з конференцій брали участь як самі члени НРУ, Центрального проводу та обласних (крайових) організацій, так і науковці. Їх оцінка діяльності ще діючої партії в історичному аспекті надала можливість керівникам Руху поглянути на НРУ по-новому та скорегувати деякі прорахунки партії й не відступати від заданого курсу.

Про попередні конференції написано у роботах Г. І. Гончарука [1], тому про кількість учасників та опублікованих робіт докладно згадувати немає потреби. Але потрібно відмітити, що переважаюча кількість опублікованих тез належить вченим різних вишів м. Одеси.

Перша рухівська конференція відбулася 14–16 вересня 1994 року й була присвячена п'ятиріччю НРУ. На пленарному засіданні з доповіддю виступив голова НРУ В'ячеслав Чорновіл.

У роботі конференції взяли участь Дмитро Павличко, Лесь Танюк, Володимир Черняк, майже всі члени Центрального проводу та лідери крайових організацій Руху. Вийшов збірник матеріалів конференції з 56 тезами авторів.

Друга (11–12 вересня 1996 р.) та Третя (10–11 вересня 1998 р.) Всеукраїнські наукові конференції мали помітно менше учасників у порівнянні з першою. Крім того, представники партії НРУ майже не брали в них участь. Єдиний, хто відгукнувся на другу конференцію, був перший голова Руху Іван Драч. Але це дало змогу підняти науковий рівень проблематики. Переважно одеські історики та дослідники з інших міст України змогли по-справжньому науково оцінити досягнення Народного Руху України, визначити його напрямки та оцінити авторитет партії, а головне — позбавити виступи агітаційності, не притаманної справжнім вченим.

Четверта наукова конференція (14–15 вересня 2000 р.) стала більш масштабною за попередні. Українські дослідники підняли в опублікованих тезах різні проблеми у діяльності НРУ, які назріли після політичного розколу партії. У збірнику конференції опубліковано 54 тези, серед авторів яких нараховано більше 50 одеських істориків, переважно з ОНПУ.

14–15 вересня 2001 року відбулася П'ята, позачергова конференція з нагоди 10-річчя незалежності України. Надіслані тези свідчили про стійке сформоване коло дослідників з рухівської тематики. У конференції взяли участь тодішні голова Руху — Г. Й. Удовенко, заступник голови НРУ — Ю. Б. Ключковський, голови Харківської та Миколаївської обласних організацій руху. На конференцію надіслано й опубліковано 44 тези. Трохи менше учасників було на наступній, Шостій конференції (16–17 вересня 2005 р.), але чітко простежується різноманітна географія учасників з усіх куточків України.

Сьома Всеукраїнська наукова конференція (28–29 травня 2009 р.) пройшла з помітно більшою кількістю учасників, ніж на попередній. Опубліковано 47 тез від 52 авторів з 13 великих міст України. Засідання почалося з вітального слова Б. Тарасюка — тогочасного голови НРУ, виступили заступники голів організацій Руху, народні депутати Ю. В. Ключковський, Л. Бірюк, С. Давимука.

Восьма конференція стала наймасштабнішою за всі попередні роки. 76 тез від 81 дослідника. На конференцію, крім науковців України, тези подали голова НРУ Б. І. Тарасюк, заступники голови — В. С. Коваль, Р. В. Сушко, голови обласних та районних організацій С. В. Новак, С. В. Митрофанський, Г. Б. Савченко, Ю. В. Діденко, М. Т. Тарнавський, Н. В. Яшан, члени Центрального проводу С. В. Воронов, К. В. Климчук та ін.

За роки розробки рухівської тематики сформувалося широке коло дослідників у вивченні історії та сучасної діяльності НРУ. З Одеського національного політехнічного університету постійними учасниками конференцій є Г. І. Гончарук, І. Б. Кривдіна, О. А. Шановська, Н. М. Чистякова, О. В. Мардаренко; Одеського державного екологічного університету — В. А. Влялько, Н. Д. Краснянська; Одеського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентові України — Е. В. Мамонтова; Харківського національного економічного університету — Л. Ф. Дзіндра, В. І. Шмиррова; Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника — Н. М. Кіндрачук та від Миколаївської обласної організації НРУ — Ю. В. Діденко.

За вісім конференцій постійно брали участь науковці університетів Києва, Одеси, Львова, Донецька, Миколаєва, Харкова, Івано-Франківська, Запоріжжя, Херсона, Ужгорода, Луцька, Тернополя, Хмельницького, Кіровограду, Вінниці, Сум, Кривого Рогу та ін.

Отже, за роки проведення конференцій «Народний Рух України: місце в історії та політиці» Одеса може по праву вважатися науковим центром вивчення історії та діяльності НРУ. Кафедра історії та етнографії України ОНПУ сприяла активному згуртуванню дослідників з усієї України для вивчення рухівської проблематики та відходженню дослідників від агітаційності, заполітизованості і підняттю теми Руху на високий науковий рівень. Це сприяло формуванню стійкого кола дослідників та постановці з кожним роком нових проблем з історії Народного Руху.

Література

1. Гончарук Г. І. Внесок кафедри історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету в дослідження історії НРУ / Г. І. Гончарук // Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції, 16–17 вересня 2005 р., м. Одеса. — Одеса: Астропринт, 2005. — С. 44–48.

Н. М. Кіндрачук

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника»

СПІВПРАЦЯ НАРОДНОГО РУХУ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ НА ШЛЯХУ ЗДОБУТТЯ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Боротьба за незалежність України була частиною великої політичної місії українців за кордоном. Це і стало головною передумовою співпраці з Народним Рухом України (далі НРУ), який першим рішуче став на шлях завоювання незалежності Батьківщини і гідно пройшов його до заповітної перемоги. Характеризуючи українську діаспору, Л. Лук'яненко стверджував, що сучасна еміграція — це глобальна мережа українських організацій та індивідуальностей, об'єднаних ідеєю вічної України, яку всі мріють бачити незалежною державою зі своїм окремим місцем у колі вільних народів світу [1, арк. 197].

Українська діаспора була активним учасником багатьох політичних мітингів, демонстрацій, культурно-освітніх акцій, проведених Рухом на підтримку радикальних змін в економіці, політиці та в інших сферах життя України. Так, українські емігранти разом із членами НРУ 19–20 січня 1990 р. побували на мітингу, присвяченому Акту Злуки, що проходив маршрутом Ужгород — Івано-Франківськ — Львів — Тернопіль — Вінниця — Київ — Полтава — Харків. Голова Комітету Руху в Вашингтоні Н. Мак-Конел мала честь бути учасником проведення даної акції, яка, на її думку, стала початком чогось надзвичайного для українців [2, 95].

Українці з-за кордону брали активну участь у відзначенні Рухом 30 червня 1990 р. в м. Львові 50-ї річниці проголошення

Акта відновлення Української держави 30 червня 1941 р. [3], 2–5 серпня 1990 р. разом із рухівцями відзначили 500-річчя Запорізької Січі [4, арк. 54]. Заступник завідувача ідеологічного відділу Івано-Франківського обкому Компартії України М. Бабій у заяві від 20 серпня 1990 р., звітуючи про проведення 2–5 серпня на території Дніпропетровської та Запорізької областей Днів козацької слави, ініціатором та організатором яких став НРУ, зазначив, що відверті підбурювання населення мали місце у виступах зарубіжних гостей з Австралії, Швеції, Польщі, Франції. Зокрема, Б. Вишневський (м. Торонто), «тавруючи імперію зла», прямо закликав домагатися незалежності України, щоб не «податися у нове кріпацтво» [5, арк. 270]. З огляду на це член Компартії С. Гуренко зауважив: «Чи не здається, що Комуністична партія України без бою здала націоналістам зарубіжних українців?» [6, арк. 8]. Однак, не дивлячись на такі обставини, співпраця представників української діаспори з Народним Рухом України тривала й далі.

Так, заступник голови Руху О. Лавринович був запрошений Конгресом українців Канади для участі в науковій конференції під назвою «Допомога і обмін з Україною». Під час проведення конференції свою увагу він присвятив проблемі взаємодії українських організацій Канади з НРУ, а також участі українських організацій Канади у відродженні Української держави [7]. Щоб ознайомити світову громадськість із станом в республіці та провести (неофіційно) розмову про майбутні, незалежні українські дипломатичні й економічні відносини, рухівець Д. Павличко зустрівся з державними та політичними діячами Торонто, Едмонтону, Оттави, Вінніпега. Фактично всі найголовніші його зустрічі відбулися за участі найактивнішої української організації Канади «Прихильників Руху», що мала свої фонди й офіси по всіх містах країни [8].

Народний Рух України також мав щирих прихильників і у Німеччині, які завжди були готові допомогти йому матеріально. Про це свідчить лист заступника голови Руху О. Лавриновича від 30 травня 1991 р., в якому містилося прохання, адресоване М. Демніву, керівнику Українського туризму в Німеччині, допомогти НРУ в придбанні мікроавтобуса, фотографічних плівок, офісного паперу, телефаксу для сектора службового зв'язку Секретаріату Руху. Одночасно Рухом про-

понувалася зустрічна допомога діаспорі Німеччини в отриманні української літератури, якої так бракувало емігрантам [9].

На допомогу українським економістам американські вчені восени 1990 року провели міжнародну конференцію під назвою «Економічні реформи в Україні». В її підготовці і проведенні брали участь члени економічної колегії України. Як результат — з'явилися три програми: Програма формування в Україні економіки європейського типу, Програма розвитку економіки незалежної України, Економічна програма приватизації і впровадження національної валюти [2, 77].

Отож, незважаючи на різноманітність потреб представників різних поколінь емігрантів, внутрішню єдність вдалося зберегти завдяки пропаганді єдиної для всіх мети, що полягала в спільності дій, направлених на здобуття державної незалежності України. Це і стало головною передумовою співпраці української діаспори багатьох країн світу з Народним Рухом України.

Література

1. Державний архів Івано-Франківської області (далі ДАІВО). — Ф. П-1. — Оп. 1. — Спр. 5513. — 251 арк.
2. Треті Всеукраїнські збори Народного Руху України 28 лютого — 1 березня 1992 року: стенографічний звіт / Народний Рух України. Секретаріат. — К. : Фірма «Віпол», 1995. — 351 с.
3. Віха національної історії // За вільну Україну. — 1991. — 2 липня. — С. 1.
4. Центральний державний архів громадських об'єднань України. — Ф. 270. — Оп. 1. — Спр. 102. — 129 арк.
5. ДАІВО. — Ф. П-1. — Оп. 1. — Спр. 5554. — 279 арк.
6. Там само. — Спр. 5633. — 8 арк.
7. Співпрацюємо з Канадою // За вільну Україну. — 1991. — 29 травня. — С. 1.
8. До Канади з надією // Літературна Україна. — 1990. — 2 серпня. — С. 3.
9. Звернення до українців і представників інших націй, які проживають на Україні та поза її межами // Там само. — 23 серпня. — С. 7.

К. В. Корнієнко

Одеський національний політехнічний університет

ОДЕСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ В НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ НАПЕРЕДОДНІ ПРИЙНЯТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Процес перебудови в Україні був пов'язаний з великими надіями та сподіваннями серед населення та різних громадсько-політичних сил. Серед досліджень періоду перебудови в Україні науковці найбільше уваги приділяють Києву як арені найвизначніших державних перетворень, а також рухам на Донбасі і у Львові, які стали каталізаторами антирадянських настроїв в державі [1]. Це робить актуальним висвітлення ролі місцевих громад в Україні напередодні прийняття незалежності.

Як і по всій країні, більшість населення Одеси була дезорієнтована. У страху перед незрозумілим майбутнім намагалась втриматись за ідеали радянської системи та заперечити національний чинник як фактор розгортання процесу розвитку державності. В той же час кризові явища в державі призводили до підвищення рівня політизації громадян. На сторінках тогочасної місцевої преси зустрічаємо згадки про те, що «робітники стали більш допитливими» та частіше апелювали до своїх конституційних прав [2].

На чолі неформальних громадських рухів Одеси стали неробітники, як це відбулось на сході країни, а інтелігенція. Першими питаннями, піднятими одеською інтелігенцією, стали проблеми історичної пам'яті та мови.

25 листопада 1988 р. була сформована Координаційна рада одеського «Меморіалу». Оргкомітет очолили філософ В. Цимбалюк, поетеса О. Ільницька, історик А. Бачинський, колишні ув'язнені ГУЛАГу А. Бойко та І. Сулимов. 17 грудня 1989 р. на Соборній площі пройшов мітинг товариства «Меморіал», присвячений пам'яті А. Сахарова.

Незважаючи на загальновідому мультикультурність міста, питання статусу української мови неодноразово ставилось у спільних зверненнях та відкритих листах одеської інтелігенції до місцевого уряду та одеської громади. Українська мова в

Одесі наприкінці 1980-х рр. не лише не звучала в установах, організаціях, а й не вийшла на вулиці і площі.

Так, у відкритому зверненні на сторінках місцевої преси культурні діячі міста пропонували центральний парк та проспект Одеси імені великого Кобзаря писати національною мовою [3].

Поруч із цим завдяки патріотично свідомим працівникам освіти українська мова почала повертатись з небуття і у школах. Так, на початку 1989 р. була переведена на українську мову викладання середня школа № 30 по вул. Чорноморського козацтва [4].

Значним здобутком 1989 р. для Одеси та одеситів стало повернення із забуття 80-річної давнини товариства «Просвіта», забороненого у свій час. Роком раніше, 21 жовтня 1988 р., було створено «Товариство шанувальників української мови і культури ім. Т. Г. Шевченка». Тоді у зборах брали участь студенти, вчителі, письменники, бібліотекарі й інші представники творчої інтелігенції міста. Згодом на основі «Товариства шанувальників української мови і культури ім. Т. Г. Шевченка» було створено ще одне культурне товариство «Південна Громада».

Варто зазначити, що більшість неформальних рухів Одеси, у які об'єднувалась інтелігенція, залишались на культурницьких позиціях. Вигуки про незалежність, якщо і були озвучені, то скоріше як перспективна ідея на майбутнє, ніж як головна стратегічна мета.

Перша суспільно-політична організація була організована в Одесі в листопаді 1988 року. Нею став «Народний Союз Сприяння Перебудові» (НССП). Засновниками НССП стали активісти правозахисного руху Б. Земельман, І. Голобородько, Л. Заславський. 10 вересня 1988 року в Києві, в приміщенні Будинку вчених, зібралися представники правозахисного руху України з п'яти міст України — Києва, Львова, Івано-Франківська, Одеси, Харкова. Метою цього зібрання була організація в регіонах України народного демократичного руху, який отримав назву Народний Рух України.

Уся робота новостворених організацій проводилась під пильним оком КДБ і ідеологічних відділів КПУ. І в кінці серпня 1989 року активісти двох громадських організацій Одеси — «НССП» і «Одеського Меморіалу», до яких приєдналися пред-

ставники національно-патріотичного руху «Просвіта», провели Установчу конференцію Народного Руху України.

Одеські регіональні органи влади чинили перешкоди для проведення зборів у місті. Саме тому конференція була проведена на території Молдавської РСР, в приміщенні Будинку кінематографістів Молдови. Емблемою Одеського відділу НРУ став молодий паросток, що пробиває асфальт, що мало на увазі молодий громадянський рух, який ламає кайдани тоталітарної радянської системи. І саме тут разом із відкритою жорсткою критикою влади пролунали перші заклики одеської інтелігенції до повного виходу України зі складу СРСР [5].

Першими співголовами конференції були обрані А. І. Уйюмов, В. Д. Цимбалюк, В. С. Струтинський, Е. А. Якимович. Її учасники пізніше стали делегатами Установчого з'їзду Народного Руху України, який відбувся 8–10 вересня 1989 року.

Перші члени НРУ ставили перед собою завдання консолідації українського суспільства на демократичних принципах, демократичні перетворення в усіх сферах суспільного життя.

Отже, в переддень незалежності України одеська інтелігенція активно працювала та втілювала образи української національної ідеї в життя. Саме завдяки цьому в одеській громаді ширились патріотичні гасла та формувалось підґрунтя для майбутніх історичних перетворень 1991 року.

Література

1. Касьянов Г. Украина 1991–2007: очерки новейшей истории. — К., 2007.
2. Чернецька Т. Ми і роки // Чорноморська комуна. — 1989. — 1 січня.
3. Пора зробити перші кроки // Там само. — 17 лютого.
4. Ще одна українська // Там само. — 22 січня.
5. Не навреди! // Вечерня Одесса. — 1989. — 31 августа.

**ІДЕЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ В ПРАЦЯХ
ТА ВИСТУПАХ УЧАСНИКІВ ГЕЛЬСІНСЬКОГО
РУХУ В УКРАЇНІ**

Ідея незалежності України була однією з провідних ідеологічних підвалин існування українського Гельсінського руху 1976 — початку 1990-х років. Й хоча спочатку виник зазначений рух як суто правозахисний, національне питання та боротьба українського народу за самостійну державу розглядалися його ідеологами та учасниками у тісному взаємозв'язку з проблематикою захисту прав людини. Тому аналіз бачення незалежності України та шляхів її досягнення у працях та виступах відомих учасників українського Гельсінського руху є основним науковим завданням наукової розвідки.

Розпочати хотілося б з того, що влітку 1979 року 18 видатних українських політв'язнів написали один з найпомітніших документів українського самвидаву — «Звернення українського національно-визвольного руху в справі української самостійності». Автори, серед яких були й учасники Гельсінського руху Л. Лук'яненко, М. Маринович, М. Руденко та ін., закликали поставити українське питання на розгляд Наради Об'єднаних Націй, уповноважуючи президента Світового конгресу Вільних Українців (СКВУ) вжити всіх заходів, необхідних для виходу України зі складу СРСР [1, 370].

Засновник Української Гельсінської групи (УГГ) П. Григоренко на прес-конференції в Мадриді 11 листопада 1980 року звернув увагу на те, що «...Український народ бажає те саме, що й інші народи — право вільно вирішувати свою національну долю в самостійній українській державі» [2, 1].

Член УГГ Н. Строката-Караванська в інтерв'ю для «Українського слова» в Парижі 5 листопада 1980 року зазначала: «Гельсінський Акт — найновіший документ, що народився в світі, який би міг бути спроможним до розмови не тільки про право людини, а й про право нації, включаючи право на незалежне державне існування для європейських поневолених народів» [2, 8].

Взагалі захист прав нації визнавався невід'ємною частиною правозахисного етапу українського Гельсінського руху, бо національне право є природним правом особи на національну самоідентифікацію її народу, на національну форму її буття. Виникнення політичного напрямку в розвитку українського Гельсінського руху обумовлено тим, що досягнення незалежності — споконвічний рух українства до пошуку та створення необхідних сприятливих умов для самовираження особи і нації. Таким чином, Український Гельсінський рух наприкінці 1980-х — на початку 1990-х років набув політичного характеру, що виявилось в участі його членів у діяльності громадських організацій та політичних партій національно-демократичного напрямку.

Створення в 1988 р. Української Гельсінської спілки (УГС) — прямої правонаступниці Української Гельсінської групи, активізувало зазначений рух. 7 липня того ж року була оприлюднена Декларація принципів цієї організації, яка проголошувала відновлення української державності у формі конфедерації незалежних держав, перехідним етапом до чого могла бути федерація суверенних демократичних республік Союзу СРСР з максимальною політичною, економічною та культурною децентралізацією [3, 12].

На вересневих зборах 1989 року Всеукраїнської Координаційної Ради (ВКР) УГС було ухвалено нову політичну лінію: перейти до прямої агітації за вихід України зі складу СРСР. Саме в цей час Л. Лук'яненком була підготовлена розвідка під назвою «Проект програми Української демократичної спілки» (УДС — один з варіантів майбутньої назви організації). У вступі до Проєкту шлях до незалежності автор вбачав «у поступовій трансформації окупаційних державних, економічних, громадських інституцій на патріотичні інституції мирними, конституційними засобами» [4, 117].

Ще однією з громадсько-політичних організацій, значний вплив на формування ідеології якої мали гелсінкці, був Народний Рух України, Установчий з'їзд якого відбувся 8–10 вересня 1989 р. у Києві. Співдоповідачі на з'їзді не вживали терміну «незалежна Україна», не уявляли її за межами Радянського Союзу. Очолити рухівський апарат, правозахисник М. Горинь виступив за етапність у творенні української дер-

жави через федерацію, через якийсь час — конфедерацію [4, 186]. Радикальнішими були доповіді членів УГС Л. Лук'яненка, В. Барладяну-Бирладника, В. Чорновола. Перший звернув увагу на те, що «...наші передові інтелігенти хочуть тієї самої самостійності України, що й я. На превеликий жаль, в них ще є страх. Ми всі ще люди зі страху» [4, 187]. В. Чорновіл зазначив, що не поділяє ейфорії залу: «Ми запізнилися, точніше нам допомогли запізнитися рівно на рік, який може виявитися фатальним для долі нашого народу...» [5, 87]. Тільки В. Барладяну-Бирладник у своєму виступі відкрито закликав до незалежності України, говорячи: «Нам потрібна тільки незалежність. Якщо виходити з сьогоднішніх народних потреб, то незалежність — це мило, хліб, м'ясо. А для нас усіх — свобода особистості, розквіт культури й добробут. Хай живе вільна Україна!» [5, 87].

Перетворення Української Гельсінської Спілки на Українську Республіканську партію (УРП) в 1990 році призвело до виникнення багатопартійності в Україні. Головною метою УРП проголошувалося створення Української незалежної соборної держави як невідмінної умови політичного, економічного, культурного відродження, консолідації та самопоступу народу України, піднесення його добробуту, утвердження демократичного ладу та розвитку громадянського суспільства, виведення України з міжнародної ізоляції й посідання гідного місця серед вільних народів світу [6, 40]. Своєю соціальною базою УРП вважала всіх, хто, за словами Б. Гориня, «усвідомлює, що порятунком — в утворенні Української самостійної держави» [6, 23].

Ще однією опозиційною силою на тогочасній політичній арені республіки виступила Демократична партія України (ДемПУ). Провідним теоретиком нової організації став відомий правозахисник Ю. Бадзьо. Визначивши у прийнятій Програмі своєю метою досягнення державної незалежності України та побудови в ній демократичного й гуманного суспільства, де будуть створені умови для забезпечення добробуту народу, відродження й усебічного розвитку української та інших національних культур, свободи світогляду й віросповідання, ДемПУ заявила, що це «неможливо без демонтажу самодержавства КПРС як інструменту колоніального гніту, без виходу України з СРСР» [7].

Окремо необхідно звернути увагу ще на ряд партій та суспільно-політичних течій України, що безпосередньо ідейно були пов'язані з УГС та правозахисним рухом взагалі. Існувала, зокрема, Українська народно-демократична партія (УНДП), мета якої — державна самостійність України, відродження Української Народної Республіки на засадах III і IV Універсалів Центральної Ради [8, 17–18]. Жорсткій критиці піддавалася Декларація про державний суверенітет України. Підкреслювалося, що УНДП, не визнаючи законності існуючої на той час влади, визнаватиме й зважатиме надалі у своїх діях лише на ті положення Декларації, які не будуть суперечити подальшим крокам до незалежності України. Також зазначалося, що партія буде нарощувати зусилля по підготовці й скликанню Національного конгресу громадян Української держави, який матиме першочерговим завданням прийняття нової, відповідної бажанням народу Декларації про незалежність України з наданням їй конституційного статусу [9, 22].

Таким чином, політичний спектр України ставав у 1990 р. дедалі різноманітнішим, прикладом може служити об'єднання «Державна самостійність України» (ДСУ), створене на початку квітня 1990 р. у Львові та очолюване одним із засновників УГГ, колишнім політв'язнем І. Кандибою. У назві, програмових документах об'єднання слово «партія» було відсутнім. Хоча, на думку І. Кандиби, якщо брати до уваги її суть, ДСУ слід розглядати як партію, що базувалася на ідеології ОУН. Незалежності України, однак, воно прагнуло досягти мирним демократичним шляхом, але не через вибори, проведені «окупаційною владою» [4, 76]. Виступаючи на установчих зборах об'єднання ДСУ, найпершим завданням свідомої частини українського народу правозахисник З. Красівський вважав кристалізацію ідеї: «Доки ми не усвідомимо, що всі питання ми можемо вирішити тільки в Українській Самостійній Соборній Державі й доки ця ідея не буде нами рухати — ми залишимося в такому стані, в якому є сьогодні» [10, 168].

Взагалі, партії та організації демократичного напрямку, що постали на базі Гельсінського руху (Народний рух України, Українська Республіканська партія, Демократична партія України та ін.), керівниками та головними ідеологами яких

були колишні гельсінкці, хоча й відрізнялися постановкою програмних цілей, але об'єднуючим фактором для них виступала саме ідея вільної та незалежної правової української держави.

Література

1. Українська суспільно-політична думка в ХХ ст.: Документи і матеріали / під ред. Т. Гунчака. — Т. 3. — Балтимор-Мюнхен: Сучасність, 1983. — Т. 3. — 381 с.
2. До нашої участі у «правозахисному Мадриді». — Закордонне представництво Української Гельсінської групи, 1980. — 48 с.
3. Основоположні документи Української Гельсінської Спілки / Під ред. О. Зінкевича. — Нью-Йорк, 1989. — 22 с.
4. Гарань О. В. Убити дракона / О. В. Гарань. — К.: Либідь, 1993. — 200 с.
5. Архів Центрального Проводу Руху. Документи НРУ. — Арк. 87.
6. Козак С. Омріяний дзвін. З подій в Україні кінця 1980-х — поч. 90-х / С. Козак. — Детройт: Українські вісті, 1995. — 90 с.
7. Бадзьо Ю. Програма «Української партії демократичного соціалізму та державної незалежності» // Літературна Україна. — 1990. — 31 травня.
8. Слюсаренко А. Нові політичні партії України: довідник / А. Слюсаренко, М. Томенко. — К.: Либідь, 1990. — 37 с.
9. Томенко М. Проблема державності в програмових документах та діяльності сучасних політичних партій України / М. Томенко. — К.: Либідь, 1992. — 24 с.
10. Русначенко А. М. Національно-визвольний рух в Україні (середина 1950-х — початок 1990-х років) / А. М. Русначенко. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1998. — 720 с.

В. Я. Крижанівський

Селекційно-генетичний інститут, Одеса

**ВТЕЧА З НЕВОЛІ.
ЗА ДОКУМЕНТАМИ, ПЕРСОНАЛІЯМИ,
ПОДІЯМИ — З ОДЕСИ**

Вона, ця втеча українського народу з колоніального полону триває вже кілька сторіч, і не знаємо, скільки ще строку дав нам Господь, аби ми такі збереглись, розвинулись, стали повноправними у Світовому колі вільних народів і держав.

Наша остання (у часі) спроба вирватись із гнітючого, убивчого животіння нації у так званому Союзі рівних, виявилась успішною. А це тому, що ми не дрімали, не надіялися лише на допомогу згори чи збоку. Під закличні дзвони так бажаної Свободи, що наповнювали увесь наш український простір наприкінці 1970–1980 років, згуртованою потугою, масовим громадським здвигом вставав народ з колін і йшов самовіддано, відважно на повалення того союзу НЕ-рівних і відновлення Незалежної України.

Визначальним, пізнавальним і близьким та рідним для усіх прошарків суспільства був закличний голос Народного Руху, що остаточно сформувався у непоборну для диктаторського режиму силу на осінь 1989 року і повів люд на штурм комуністичних мурів, випустив із в'язниць і таборів своїх ідейних провідників. Ще більше зміцнившись, він добре почистив урядові апартаменти, великі й менші керівні установи, ніби «авгієві стайні», від гною «червоних чоловічків» — викрадачів влади і волі народу. Зазвучав новим Словом і Парламент, бо тепер уже вчила його думати, говорити і голосувати Народна Рада — це найзріліше на той час і найвідважніше Дитя Народного Руху на чолі з його головою академіком Ігорем Юхновським.

Означимо, бодай побіжно, роль і Одеської громади у настанні Нового Дня в Україні. Вже у середині 1989 року на спільному засіданні в Українському театрі представники рухівських організацій Політехнічного інституту (керівники Л. Курчиков, В. Струтинський), Селекційно-генетичного інституту (В. Бурлов, В. Крижанівський, А. Білецький), про-

світянського товариства «Південна громада» (В. Грошко, В. Прядко, О. Чайківський), Філософського товариства, що діє при Будинку вчених (А. Уйомов, Є. Акимович), Одеського «Меморіалу» (В. Цимбалюк, В. Тимофієнко), відомі діячі науки, культури, мистецтва — С. Савченко, В. Цюпко, І. Божко зі Спілки художників, режисери — Одеської кіностудії Ю. Чорний, Українського театру — В. Голота, освітяни Є. Боровик, К. Ткач, журналісти М. Аксанюк, Ю. Шевченко, письменники О. Олійників, О. Шеренговий, професори вишів О. Чумак, І. Попова, працівники господарчих структур В. Оплачко, В. Пінчук, Є. Ніколаєнко, історики О. Болдирєв, В. Чумаченко, юристи М. Вознюк, А. Базелюк, активісти з районів області Г. Щипківський з Великомихайлівки, В. Янкевич з Ананьєва та багато інших прибічників Руху утворили організаційний комітет з підготовки обласної конференції. На всіх напрямках робота активізувалась, зокрема на підприємствах, у районах міста відбувалися мітинги, пікетування керівних установ з вимогами демократизації життя, захисту гнаних з роботи наших активістів, впровадження української мови, як державної, у освітніх закладах і роботі адміністрацій, установи культури, мистецтва.

Якщо раніше керівники міськради (В. Симоненко), міському партії (В. Хмельнюк), обкому КПУ (ідеолог Р. Боделан) час від часу зустрічалися з нашим активом для обговорення і вирішення назрілих проблем міста, окремих рухівських вимог, скажімо, щодо надання робочого приміщення для «Південної громади» після нашої телеграми на адресу Комітету з деколонізації ООН чи забезпечення рухівцям умов (і прав!) на проведення мітингів-зустрічей з одеситами на Куликовому полі або інших центральних площах, то вже тепер наші стосунки з офіційними структурами міста й області украй ускладнилися.

Особливо після нашої перемоги на масовому мітингу, влаштованому на стадіоні «Динамо» за спільним рішенням міському партії та Руху, коли після розгорнутих дебатів і переконливих рухівських аргументів вдалося нам вивести з того стадіону кількатисячну колону учасників зібрання. Попрямувала вона, під схвальний супровід одеситів з балконів та вікон, вулицями міста, дісталася Дерibasівської, майже ущерть заповнивши її. І тут на мітингу у Міськсад у нову силу зазвучали пісні,

палкі промови і гасла за честь України, за вихід з СРСР, за право людини на вільне життя на своїй, Богом даній, землі, у своїй рідній Батьківщині.

І от переможені, зневажені і ображені керівники Одеси мали рухівців уже за своїх ворогів. Яскравим підтвердженням цього виявилася проблема з проведенням обласної Рухівської конференції і обранням делегатів на Республіканські Установчі збори, що були намічені на початок вересня 1989 року. За командою з обкому партії нам відмовляли в оренді приміщення скрізь, куди б ми не звертались. Ба більше: обком партії за найголовнішої участі його функціонера з ідеологічних питань Р. Боделана сам «зварганив» (вибачте, інакше не скажеш) так звану рухівську конференцію, обрав «делегатів» до Києва і т.д. Саме цим намагався нас, уповноважених Оргкомітетом Одеського Руху на перемовини з обласним партійним керівництвом Ю. Сьомика, В. Крижанівського та Є. Акимовича, зупинити перший секретар обкому Г. Крючков від подальших пошуків виходу із ситуації.

— Ми все вже зробили, — вигукнув секретар і показав газету з віддрукованими резолюціями, іменами делегатів...

Отож довелось рухівцям Одеси і області їхати до Кишинєва. Там нам надали чудове приміщення, створили гарні умови, і ми обрали керівні органи нашої обласної організації та легітимних делегатів (16 чоловік) на Установчі збори до Києва з врученням їм належних мандатів, що були одержані завчасно з оргкомітету з Києва.

Проте на цьому провокації наших недругів (і недругів України!) не скінчилися. «Липові» делегати — «комуністи-рухівці» на чолі з тим же Р. Боделаном 8 вересня 1989 року з'явилися під багатоповислою спорудою Київської Політехніки, де очікувалося відкриття з'їзду делегатів з усіх областей України. Ці одеські штукарі мали у своєму розпорядженні спецавтобус з теле-радіоантенами «на хребті», з фарами-юпітерами «на лобі», з гучномовцями усередині і назовні... І, зрозуміло, з провокаторами-маніпуляторами «на борту». Коли боделанівців як провокаторів не пустили до приміщення для участі у роботі з'їзду, вони почали влаштовувати під головним корпусом інституту «вертеп» — під заклики гучномовців розпочали так звану прес-конференцію. Однак досить було виходу до них кількох

справжніх рухівців Одеси і самооборони з'їзду, як викриті махінатори хутко зникли.

А ось іще одна одеська сторінка з нелегких і подвижницьких змагань за Україну, що вписана в аннали історії нашої Батьківщини. Коли за ніч з 23 на 24 серпня 1991 року наша Рухівська організація прибула до Києва трьома «Ікарусами» для підтримки вимоги багатотисячних мас народу проголошення незалежності України, то саме нашій делегації випала велика честь і місія: доставити з приміщення Руху, з площі Перемоги, великий та чистий-пречистий Національний прапор до Верховної Ради. Але до того прапор було освячено на Софіївській площі — перед Собором і пам'ятником Богдану Хмельницькому. А потім наші ж делегати з широко розгорнутим та високо піднятим транспарантом «ОДЕСЬКИЙ РУХ» принесли дорогу українським серцям святиню на Хрещатик, де вже вирував багатотисячний мітинг і скандував не лише «СЛАВА УКРАЇНІ!», а й «СЛАВА ОДЕСІ!»...

Ми тримали цей прапор під Верховною Радою до самого пізнього вечора. Дотулитися, бодай торкнутися до нього прагнули десятки мітингарів. І ми їм дозволяли це зробити — ошчасливлювали їх...

А прапор передали ми представникам Народної Ради, які радісно збуджені щойно ухваленим доленосним рішенням — проголошенням України Незалежною Державою, вийшли до нас через бічні двері Ради. Ми прощалися з дорогою реліквією — стаючи на коліна, цілуючи її.

З такими ж жєстами серця та душі, палкими словами подяки і вітання учасників акції прийняли від нас Прапор України посланці з високої зали Верховної Ради. Тисячі людей потім бачили, як головуючий на засіданні Леонід Кравчук з помічниками-депутатами обвинули цим уже історичним стягом трибуну засідання. А пізніше, з телеекранів, мільйони людей були свідками того незабутнього дійства, як також і підняття прапора над куполом Верховної Ради. Ще не раз і не два, у різноманітних репортажах зі столиці ми бачитимемо сяйво нашої Святини над Києвом, над усією Україною. Для нас і для усього Світу.

ЩО ТАКЕ ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО? РОЗДУМИ ПРО ДЕЯКІ СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Актуальність дослідження громадянського суспільства, його виникнення, формування і розвиток, зумовлене величезним науковим і практичним інтересом. Поряд із розвитком демократії в Україні вивчення громадянського суспільства займає одне з чільних місць в наукових дослідженнях, публіцистиці і програмах політичних партій і державних діячів.

Особливо велика зацікавленість громадянським суспільством почала проявлятися після 2013 р., тобто з часу початку «революції гідності», і вслід за нею всім відомих подій в Криму і на Сході України. На жаль, багато розмов про громадянське суспільство зовсім не виключають ймовірності неправильного трактування цього терміну. Скоріше, навпаки, значна зацікавленість з боку фахівців і широкого загалу завжди супроводжується появою містифікацій, фальсифікацій, маніпуляцій і просто відвертого обману. Тому першочергове завдання для науковців наразі — запобігти вихолощенню поняття «громадянське суспільство». Так, частенько під громадянським суспільством розуміється громадська організація або громадське об'єднання, що в принципі невірно. Представники громадянського суспільства можуть об'єднуватися в різноманітні організації, таким чином юридично оформлюючи свої стосунки для легшого спілкування з державою або донорами. Але юридичне оформлення — це суто формальна сторона питання. Громадська організація або громадянське належать до громадянського суспільства, але громадянське суспільство — це не громадська організація.

По суті своїй, громадянське суспільство — це буржуазне суспільство, виникає і розвивається разом із буржуазією і є його продуктом. Тому на нього звертали увагу у своїх працях ще К. Маркс і Ф. Енгельс.

У праці «Людвіг Фейєрбах і кінець класичної німецької філософії» Ф. Енгельс згадує про громадянське суспільство у контексті його відносин із державою, порівнюючи матеріаліс-

тичне розуміння історичного процесу із діалектикою Г. Гегеля: «Отже, безсумнівно, що, принаймні в новітній історії, держава, політичний лад є підлеглими, а громадянське суспільство, царство економічних відносин, — вирішальним елементом. Згідно зі старою точкою зору на державу, яку поділяв і Гегель, воно вважалось, навпаки, вирішальним, а громадянське суспільство — вирішувальним елементом» [1].

Таким чином, громадянське суспільство у Ф. Енгельса — це та соціальна частина громадян, що своїми діями впливають на політику урядів: «Подібно до того як у окремої людини, для того щоб вона почала діяти, всі спонукаючі сили, що викликають її дії, неодмінно мають пройти через його голову, мають перетворитися на спонукання його волі, точно так і всі потреби громадянського суспільства — незалежно від того, який клас у даний час панує, — неодмінно проходять через волю держави, щоб у формі законів отримати всезагальне значення» [2].

У даному випадку стає очевидним, що держава і громадянське суспільство — по своїй суті антагоністи. Як суспільний інститут держава існує ще з давніх давен, на відміну від громадянського суспільства, яке виникає у відносно недавню добу. Держава зацікавлена у якнайменш активних громадянах, волюючи краще мати підданих (напевне, від слів «під даниною»). Всі права і свободи, якими володіють громадяни в сучасних державах, не були подаровані. Вони були завойовані.

Так, антагонізм держави і громадянського суспільства в Україні виразно проявився в добу незалежності. Наприклад, чітко на це вказує О. Пасхавер. Говорячи про причини провалу реформ державного управління (а це лихо спіткало нашу державу ще на початку 1990-х рр., і його досі не викорінено), він, зокрема, пояснює, що причини провалу реформи децентралізації полягають в бюрократії, що вперто тримається за збереження своїх привілеїв: «Чиновники не зацікавлені в дерегуляції... Вони (влада. — Авт.) не працюють на суспільство, вони, образно кажучи, весь час лаптують свою машину» [3].

Зайве говорити, що українське суспільство було полишене на самого себе. У разі відсутності ефективного державного апарату, покликаного задовольняти потреби громадянського суспільства, останнє змушене було вирішувати свої справи са-

мотужки. І, до речі сказати, із цим завданням впорядкувалось досить непогано.

Сучасна українська історія знає немало прикладів, коли активність громадян ламала стіну бездушності чиновників. Стаття в газеті «Коментарі» наводить для нас декілька таких показових історій.

Харківська правозахисна група (ХПГ) з 1993 р. систематично працює із скаргами осіб, постраждалих від неправомірних дій з боку органів влади або посадових осіб. В 2003 р. ХПГ створила Центр стратегічного захисту і Фонд правової допомоги жертвам тортур і жорстокого поводження. Починаючи із 2006 р. ними виграно понад 60 справ [4].

Як ініціатива по боротьбі з незаконними забудовами у столиці, виникла організація «Збережи Старий Київ». Її було створено у 2007 р., коли київська влада планувала побудувати на території заповідника «Давній Київ» багатоповерховий дім для співробітників Міністерства іноземних справ. Наслідком боротьби стала постанова Верховного Суду від червня 2009 р. про відхилення касаційної скарги забудовників. 14 листопада 2009 р. на місці відміненого будівництва було офіційно відкрито перший в Україні дитячий ландшафтний парк. Ініціатива «Збережи Старий Київ» змогла попередити ще декілька незаконних забудівель [5].

2 жовтня 2012 р. Голосіївський райсуд Києва виніс позитивний вирок Дмитру Павличенку і присудив 13 років позбавлення свободи його синові Сергію. Після цього вболівальники «Динамо» (Київ), які називали Сергія Павліченка «своім братом», підняли футбольних фанатів всієї України на протест «проти міліцейської сваволі і несправедливого суду». Завдяки рухові «Свободу Павліченку!» про цю справу дізналася вся країна [6].

Якщо переглянути вітчизняні ЗМІ, подібних прикладів можна навести чимало. Проте навіть ці три наведені вище випадки показують нам, наскільки потужною силою стало громадянське суспільство.

Найсильнішим вибухом громадського протесту проти невідного для українського суспільства рішення став Євромайдан. Тодішній Президент України Віктор Янукович, незважаючи на значну проведену до того моменту проєвропейську кампанію і

нехтуючи суспільними настроями, в останній момент відмовився від підписання угоди про Асоціацію з Європейським Союзом. У відповідь громадянське суспільство довело президентові, що ним не варто легковажити.

Але що можна вважати громадянським суспільством? Іноді визначення цьому терміну дають журналісти. На перший погляд може здатися, що не варто дослідникові звертати увагу на те, що пишуть у ЗМІ та Інтернеті, розрахованих на пересічного українця. А з іншого боку, невірне тлумачення термінів, особливо якщо воно набуло розповсюдження серед широкого загалу, може призвести, що і трапляється найчастіше, до вкрай небажаних наслідків.

Наприклад, аналізу стану громадянського суспільства в Україні було присвячено спеціальний випуск тижневика «Коментарі» («Мутації громадянського суспільства»). У номері 16–17 за 2013 р. на цю тему опубліковано п'ять статей.

Визначення поняття громадянського суспільства дається в першій статті цієї серії («Третій сектор по-українськи: під владою і бізнесом»). Структуру українського суспільства автор визначає наступним чином: перший сектор — влада, другий сектор — бізнес, а громадянське суспільство — це ті організації і союзи, що не входять ні до першого, ні до другого секторів [7]. А точніше, перший сектор — це органи державної влади і місцевого самоврядування, державні організації та політичні партії. Другий сектор — це комерційні організації. А громадянське суспільство — це «не влада, і не бізнес», а наступні типи організацій і союзів: творчі союзи, благодійні організації, профспілки і громадські організації [8].

Так, громадянське суспільство зводиться до громадської організації! Звичайно, такому невірному тлумаченню сприяли і суб'єктивні фактори. Нерідко самі представники громадських організацій схильні до переоцінки своїх можливостей і свого впливу на суспільство. Звісно, всі ми знаємо, що якщо півень не заспіває, так сонце не зійде!

Події 1989–1991, 2004–2005, 2013–2014 рр. доводять нам наявність потужного громадянського суспільства в Україні. Чи керував хтось людськими масами? Чи громадські організації спонукали громадян до активного протесту? Чи то, навпаки, сформульовані в ті буремні години лозунги перетворились у

програму Народного Руху України та інших громадських об'єднань, або, завдяки подіям, що сприяли згуртуванню людей і пошуку своїх однодумців, спонукали громадян єднатися із своїми однодумцями і перетворювати неформальні групи в юридично оформлені громадські організації, союзи та інші форми об'єднання громадян?

Таким чином, громадянське суспільство в Україні вповні сформоване. Українці довели свою здатність усвідомлювати і власні інтереси, і державні інтереси, об'єднуватися і діяти заради спільної мети, коли потрібно, навіть йти на ризик.

Отже, громадянське суспільство — це не громадські організації.

Громадянське суспільство — це рівень розвитку суспільства, при якому громадяни не тільки розуміють свої потреби, права та інтереси, а й здатні об'єднуватися і ефективно діяти, щоби їх держава забезпечила.

Література

1. Энгельс Ф. Людвиг Фейербах и конец немецкой классической философии // Маркс К., Энгельс Ф. Избранные сочинения: в 9 т. Т. 6. — М.: Политиздат, 1987. — С. 320.
2. Там само.
3. 2006–2011. Разочарование / записал Вахтанг Кипиани // Forbes. — 2011. — № 10 (10), дек. — С. 126.
4. Винчук И. Общество начало чувствовать силу / И. Винчук // Комментарии. — 2013. — № 31–32, 16–29 августа. — С. 4.
5. Там само.
6. Там само.
7. Вишневский Ю. Третий сектор по-украински: под властью и бизнесом / Ю. Вишневский // Комментарии. — 2013. — № 16–17, 26 апреля — 3 мая. — С. 18.
8. Там само. — С. 19.

**АНТИБІЛЬШОВИЦЬКИЙ БЛОК НАРОДІВ (АБН)
ЯК ОДИН З ЕЛЕМЕНТІВ БОРОТЬБИ ЗА ВІДНОВЛЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ**

Діяльність АБН можна хронологічно поділити на 3 періоди: період становлення (1943–1955), політичного та ідеологічного визрівання (1956–1975) та період максимального розквіту організації (1976–1992).

Важливе місце в діяльності Антибільшовицького Блоку Народів в період становлення займала встановлення міжнародних політичних контактів. Це відбувалося в двох головних напрямках: встановлення зв'язків з іншими світовими антибільшовицькими організаціями та встановлення політичних зв'язків з державами світу.

Стосовно першого напрямку варто виділити, що найбільш тісні політичні зв'язки АБН встановив з АПАКЛ (Антикомуністична Ліга Азійських народів). Головним здобутком цієї співпраці є активізація процесу створення ВАКЛ — Всесвітньої Антикомуністичної Ліги.

Значно важливішим було встановлення політичних зв'язків із США. Найбільшим успіхом АБН у відносинах із Сполученими Штатами в 1950-х рр. стало запровадження Конгресом Тижня поневолених народів, факт існування котрого, на переконання членів АБН, підтверджував те, що Росія є агресором і окупантом на українській землі.

Отже, період 1943–1955 років — це час бурхливої діяльності АБН на міжнародній арені, відзначений визнанням іншими антикомуністичними організаціями світу та встановленням політичних зв'язків із локальним та глобальним політикумом.

В період з 1956 по 1975 роки відносини Антибільшовицького Блоку Народів із іншими світовими антикомуністичними організаціями складала провідний напрямок діяльності АБН.

Співпраця із Антикомуністичною Лігою Азійських Народів (АПАКЛ) мала надзвичайне значення. Це пов'язано із підготовкою до створення нової антикомуністичної організації —

Світової Антикомуністичної Ліги (ВАКЛ), котра була створена на базі АПАКЛ. Антибільшовицькому Блоку Народів вдалося сформуванати передумови для того, щоб головні засади його політичної та ідеологічної доктрини лягли в основу програмних засад ВАКЛ.

Надзвичайно важливим напрямком міжнародної діяльності АБН є участь в роботі Європейської Ради Свободи, створеної на Конференції поневолених європейських народів, котра відбулася 1–2 липня 1967 року в Мюнхені. Завданням даної організації була координація спільних дій європейських антикомуністичних організацій. Провідне місце в політиці ЄРС займала реакція на процеси пом'якшення відносин між СРСР та так званим «вільним світом». Кроки назустріч СРСР, на думку ЄРС, призводили лише до послаблення західних держав, і відповідно посилення Радянського Союзу, а також до значного погіршення положення поневолених народів.

Таким чином, діяльність АБН на міжнародній антикомуністичній арені в 1961–1975 роках виходить на перше місце. Участь в співзаснуванні ВАКЛ та ЄРС значно розширила поле міжнародної політичної діяльності АБН. Характерною рисою в діяльності АБН цього періоду є те, що головні зусилля були скеровані в напрямку великих інтеграційних антикомуністичних проектів, котрі обіцяли більші політичні дивіденди.

В проміжку між 1975 та 1992 роками АБН зазнав значних змін. Можна виділити два періоди діяльності організації, кожний з котрих значно відрізняв по суті.

Перший етап — це період з 1975 по 1981 рік, час найбільшого віддалення західних урядів від визвольних організацій поневолених комунізмом народів. Такий стан речей був викликаний апогеєм політики «розрядки», що відобразилось в політиці президентів Сполучених Штатів Америки Джеймса Картера та Джеральда Форда, котрі за будь-яку ціну прагнули досягнути зменшення напруження між двома наддержавами, для чого і підписали Гельсінські угоди та ОСВ-2.

Другий етап в діяльності АБН — це період найбільш тісної співпраці та максимального зближення із Заходом у 1980-х роках. Це було викликано змінами в політиці Білого Дому після приходу до влади Рональда Рейгана.

Підписання в першій половині 1970-х угоди про ПРО та ОСВ-1 адміністрацією Ричарда Ніксона викликало в середовищі АБН відчутну кризу політичних концепцій, і водночас поставило нове завдання — розробити нову стратегію діяльності в напрямку так званого «вільного світу». Найбільшим здобутком Антибільшовицького Блоку Народів в означений період є розробка та вдосконалення політичної стратегії відносин із «вільним світом». До основних політичних домагань організації, сформованих в цей період належать: розрив будь-яких відносин із СРСР, відхід від політики «розрядки», проголошення Хартії Незалежності Поневолених Народів, визнання права визвольних організацій представляти поневолені народи в Організації Об'єднаних Націй, підтримка західним світом звільнення політичних та релігійних в'язнів в Радянському Союзі. Перераховані вище позиції стали основою політичної діяльності до кінця існування організації.

На етапі найтіснішої співпраці АБН та країн західної демократії, організація змогла досягнути найбільші політичні здобутки за весь час свого існування. Найважливішим успіхом цього періоду є прийняття США політичної концепції АБН та її часткову інтеграцію до зовнішньополітичної стратегії капіталістичної наддержави. Йдеться про врахування визвольних рухів поневолених народів в стратегії боротьби із СРСР. Таким чином, можна стверджувати, що короткий проміжок часу в 5 років найтіснішої співпраці із «вільним світом», АБН використав сповна для реалізації своїх програмних вимог.

Отже, Антибільшовицький Блок Народів за півстоліття свого існування зумів стати одним з провідних борців за визволення українського народу з лещат комуністичного полону. Використовуючи широку мережу міжнародних політичних контактів, організації вдалося утримати українське питання в зоні уваги світового політикуму. Тому включення АБН до списку борців за незалежність України (Закон 314-VIII) є найменшою із заслужених почесей.

**СИМВОЛІЧНА АТРИБУЦІЯ ДЕРЖАВНОГО
СУВЕРЕНІТЕТУ ЯК СКЛАДОВА НАБУТТЯ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ**

Як магістральний історичний процес становлення політичної організації суспільства, державотворення є багатограним явищем онтологічного порядку, що охоплює усі сфери соціального буття. Звідси реалізація державотворчого проекту потребує залучення усіх можливих ресурсів, зокрема й неінституційного характеру. Серед ресурсів останньої категорії одним з найпотужніших є ресурс символічний, який ми пропонуємо визначати як багатоскладний інструмент, основу якого становлять символічні комплекси, сформовані згідно з їх структурно-функціональним навантаженням, що вони несуть у процесі державного самовизначення у символічному просторі політики.

Історикам добре відомо, що у боротьбі за незалежність величезну роль завжди відіграють символи, які з проголошенням суверенітету набувають статусу державних. Під державним символом розуміють встановлений конституцією або окремим законом особливий, історично сформований, відмінний розпізнавальний знак держави, якій уособлює її суверенітет та несе ідеологічне навантаження. Зазначимо, що кожний з символів державного суверенітету — прапор, герб, девіз та гімн, виконує свою особливу місію, а разом вони створюють цілісний семантичний текст, вплетений у дискурс політики.

Так, прапор є історично першим державним символом і виконує роль ядра громадянської символосфери. Тотемна природа та абстрактний характер семантики, здатний необмежено розширювати поле метафоричних виявлень, наділяють державний прапор статусом конституюючої структури державного символічного простору [1].

Особливості герба як державного символу зумовлюються тим, що як знак інституційної атрибуції, він виникає у процесі політогенезу через перетворення емблематичних знаків належності на спадкоємні знаки відмінності, які отримують, окрім

семіотичного, правове навантаження, оскільки поза межами правового поля гербовий знак є лише іконічною емблемою, цінність якої може вимірюватися переважно естетичними критеріями. Таким чином, герб — це, передусім символ офіційної влади у державі [2].

У державному девізі, який увійшов до складу державних символів в результаті перетворення династичних гербів на державні (імперські), у лаконічній формі артикулюються місія держави та її цілі [3].

У державному гімні, в свою чергу, криється послання у зовнішнє комунікативне середовище, яке містить анотований текст про світоглядні універсалиї нації. Аналіз еволюції державного гімну як складової політичного дискурсу дозволяє виділити чотири парадигми його інституалізації: гімн як уособлення ідеї монархічної влади в контексті сакралізації політичної сфери (королівський гімн — державний гімн); гімн як декларація республікансько-демократичної міфології у контексті національного самовизначення народів (національний, патріотичний гімн — державний гімн); гімн як складова ідеологічного дискурсу (революційний гімн — державний гімн); гімн як звукова емблема ідеї державності (музичний твір — державний гімн) [4].

Підсумовуючи огляд державних символів у контексті їх онтологічного статусу, історичного походження та семантичного навантаження, зазначимо, що як найбільш конкретизований ідеологічний маніфест універсальних засад національного та державницького світогляду, гімн доповнює метафоричність та інтерпретативність абстрактних символіформ прапора та герба і разом з ними створює символічний атрибутивний комплекс держави, який набуває властивостей системності. Даний символічний комплекс атрибуції, будучи утворенням знакового характеру, трансформується разом із змінами духовних пріоритетів, ціннісних орієнтирів суспільства та відбиває системні перетворення у його політичній сфері [5].

Все це повною мірою засвідчила й історія здобуття української незалежності. Вже на початку 1992 р. за музичною редакцією національного гімну (Постанова ВР України 15.01.1992 р. № 2042-XII), жовто-блакитним прапором (Постанова ВР України від 28.01.1992 р. № 2067-XII) та тризубом (Постанова ВР

України від 19.02.1992 р. № 2137-ХІІ) на законодавчому рівні було закріплено статус державних символів. У 1996 р. він був підтверджений 20 статтею Конституції України [6].

Зміни системного характеру, які переживає наша країна в останні роки, позначилися й на змістовному навантаженні символічного комплексу атрибуції, який пройшов діалектичний шлях від символів визвольної боротьби через період емпіричного супроводження протокольних заходів офіційного характеру до перетворення на інструмент консолідації українського суспільства та формування політичної нації.

Література

1. Мамонтова Е. В. Державна символіка як універсальна норма офіційної комунікації: зовнішньополітичний аспект / Е. В. Мамонтова // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. — Харків : Вид-во ХарРІДУ НАДУ «Магістр», 2009. — Вип. 2 (36). — С. 285–293.
2. Мамонтова Е. В. Герб — символ державного суверенітету / Е. В. Мамонтова // Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VIII Всеукр. наук. конф., присвяч. 20-річчю незалежності України, 25–26 трав. 2011 р. — Одеса : Астропринт, 2011. — С. 253–258.
3. Мамонтова Е. В. Генеза та еволюція девізу як символу державного суверенітету у світлі державотворчого процесу в Україні / Е. В. Мамонтова // Інтелігенція і влада: матеріали шостої Всеукр. наукової конф. 20–23 травня 2014 р. — Одеса: Астропринт, 2014. — С. 153–156.
4. Мамонтова Е. В. Гімн як символ державного суверенітету / Е. В. Мамонтова // Ціннісний вимір політичної діяльності: західно-східний вектор сучасної української політики: збірник наук. праць. — Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2014. — С. 7–10.
5. Мамонтова Е. В. Геральдична атрибуція влади: минуле та сьогодення / Е. В. Мамонтова // Гілея. Науковий вісник : зб. наук. пр. — К., 2010. — Вип. 45 (3). — С. 550–558.
6. Мамонтова Е. В. Символічний комплекс атрибуції державного суверенітету сьогодення / Е. В. Мамонтова // Політичний менеджмент : наук. журн. — К., 2011. — № 1 (46). — С. 17–25.

**«ДЕНЬ ПЕРЕМОГИ 9 ТРАВНЯ» ЯК ЗАСІБ КОНТРОЛЮ
ЗА ТЕРИТОРІЯМИ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ: ІДЕОЛОГІЯ
ТА ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ У СУЧАСНОМУ
ВІЙСЬКОВО-ІДЕОЛОГІЧНОМУ ПРОТИСТОЯННІ
УКРАЇНА — РОСІЯ**

Друга світова війна залишилась для населення СРСР найбільшим випробуванням та величезною за значенням подією двадцятого сторіччя. Однак, її до сьогодні в середовищі ідеологів РФ сприймають як ідеологічно визначену «Велику Вітчизняну війну» (22 червня 1941 — 9 травня 1945 року) за схемою комуністичних ідеологів ХХ сторіччя. «Початком Великої Вітчизняної війни вважається 22 червня 1941 року. Цю ідеологему вигадав сталінський академік Омелян Ярославський у статті в газеті «Правда» від 23 червня 1941 року, а термін став широко використовуватися у СРСР після радіозвернення до народу Йосипа Сталіна 3 липня 1941 року» [1].

Основою для пострадянської ідеології «Руського світу» залишаються події саме періоду 1941–1945 років, виступаючи як основа для ідеологічного об'єднання «переможців-повторювачів», а всі події Другої світової війни трактуються лише з позиції «раптового нападу на мирний Радянський Союз», який нібито вступив у Другу світову 17 серпня 1939 р., захищаючи білоруське та українське населення Польщі» [2].

«Покоління війни» користується російською системою і перетворюється на «ряжених осіб», вік яких ніяк не співвідноситься з ветеранами-фронтовиками, а наявні нагороди часто викликають просто сміх інтернет-аудиторії [3]. Але «сакральна подія Великої Вітчизняної війни» застрягла в цілому поколінні громадян Радянського Союзу вже пенсійного віку, які готові вірити сучасній російській пропаганді та радянсько-російським міфам про «злих бендерівців», українців — зрадників — мазепінців», «хунту» у сучасному Києві і так далі. Чиновники в сучасній демократично спрямованій Україні продовжують мислити старими ідеологемами. Про це свідчить святкування 9 травня в Україні у 2014, 2015 та 2016 роках [4].

Публіцисти правильно називають провалом Банкової святкування 9 травня 2016 року, коли представники прорадянських настроїв, яких охороняло МВС, не тільки вільно вказували свої погляди, але й використовували заборонену символіку Радянського Союзу та нашого ворога Російської Федерації [5].

Розгортання в Україні ідеологічної концепції «Безсмертного полку» свідчить про нездатність сучасної влади боротись з проявами проросійських тенденцій в українському суспільстві [6]. За твердження Володимира Вятровича, «...необхідно повністю відмінити святкування 9 травня в Україні. А святкувати лише 8 травня... Тому що 9 травня досі відбувається у форматі, який визначає Москва. Тому що російській владі цей день потрібен для того, аби продемонструвати на весь світ силу свого впливу на пострадянському просторі. А сила імперії тримається на давньому — divide et impera. Щоб відгородитися від руйнівного впливу, завадити зовнішнім маніпуляціям і використанню в політичних цілях пам'яті про загиблих у минулій війні, керівництво України має зробити ще один відважний крок — усі державні заходи перенести на 8 травня» [7].

Необхідно по відношенню до дійсних ветеранів Другої світової війни проводити соціально підтримуючу політику (збільшення пенсій, пільги та покращення життєвих умов). Створити та підтримувати власну концепцію національного єднання учасників Другої світової війни, що ґрунтується на загальновідомих гуманістичних принципах сучасного світу, а не на ідеологічних догмах минувшини. Цими заходами, а програма може бути доповнена, можна ліквідувати основу для проросійсько-прорадянських настроїв у суспільстві, позбавивши агресора «п'ятої колони», яку він намагається формувати та підтримувати в Україні.

Література

1. Фуйор В. Дві війни [Електронний ресурс] / Валерій Фуйор // День. — 2016. — 11 травня. — Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/blog/suspilstvo/dvi-viyny>
2. Вторая мировая война 1939–1945 [Електронний ресурс] // Энциклопедия / Министерство обороны Российской Федерации (Минобороны России). — Режим доступу: <http://encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/dictionary/details.htm?id=4695@morfDictionary>

3. Ветераны и не только: люди с наградами в Одессе — кто они? [Електронний ресурс] // Думская. — 2016. — 9 мая — Режим доступу: <http://dumskaya.net/news/veterany-i-ne-tolko-foto-058204>; Шевченко И. Праздник вечной войны. Репортаж из Одессы [Електронний ресурс] / Ирина Шевченко // Лига новости. — 2016. — 10 мая. — Режим доступу: http://news.liga.net/articles/politics/10563974-prazdnik_vechnoy_voyny_reportazh_iz_odessy.htm
4. Гайдукевич В. «Безсмертний полк» на вулиці і в телефїрі — ідеологічний провал Банкової! [Електронний ресурс]. / Віталій Гайдукевич // Українські реалії. Інформаційне агентство — 2016. — 9 трав. — Режим доступу: <http://ukrreal.info/ua/suspilstvo/109649-vitaliy-gaydukevich-bezsmertnyu-polk-na-vulitsi-i-v-teleefiri-ideologichniy-proval-bankovoї>
5. Пиріг В. Інститут національної пам'яті пропонує скасувати в Україні низку вихідних [Електронний ресурс] / Володимир Пиріг // Zaxid.net — 2016. — 10 трав. — Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?institut_natsionalnoyi_pamyati_proponuye_skasuvati_v_ukrayini_nizku_vihidnih&objectId=1391202 ; Вятрович В. 8 і 9 травня цього року найбільше вразила різниця в атмосфері відзначень [Електронний ресурс] / Volodymyr Viatrovych // Facebook. — Режим доступу : <https://www.facebook.com/volodymyr.viatrovych> — Назва з екрана. — Дата публікації: 10.05.2016. — Дата перегляду: 10.05.2016.

Л. Г. Морозко

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНСТВА

Народний Рух України сьогодні — це більше ніж політична структура національно-демократичного спрямування. В соціокультурному контексті Народний Рух сягнув рівня духовної метафори. Обидва Майдани, волонтери, громадські організації, молодь зі стрічками кольору українського прапора на рюкзаках та зап'ястях — це рух протесту широких верств населення України, спрямований проти зденационалізованої личини «обездуховленого міщанина й розжирілого скоробагатька» [1, 17].

Як не парадоксально, саме анексія Криму, трагічні події на Донбасі, героїчна Надія Савченко здетонували колективне підсвідоме українства, його вікове прагнення до самоідентифікації.

Враховуючи реалії українського сьогодення, державно-політична спадщина Народного Руху України, його лідера В'ячеслава Чорновола, набуває нового сенсу. Історико-культурний дух українства В'ячеслав Чорновіл один із перших політичних діячів репрезентував як політичну структуровану силу, поставивши за головну мету не лише творення незалежної держави, а й демофілогізацію української історії та культури, творення нової духовної парадигми. Мислитель-патріот прагнув звільнити психологію, свідомість пересічного українця від комплексу меншовартості, нав'язаної сторіччями ідеї «Малоросії» як невід'ємну складову великої імперії. «...Бачачи, як безпардонно крадуть у нас разом із нашим давнім історичним іменем декілька століть історії і культури» [2, 95], сьогодні як ніколи є актуальним критичний, неупереджений, компаративістський аналіз не лише проблеми державотворення України, а й її культурно-психологічні аспекти. Детермінанти системного політичного «дежаво»: розколи, розпад коаліцій, «буцькання лобами» (вираз В. Чорновола: [3, 179]) зумовлені не в останню чергу ментальними характеристиками нашої політичної еліти: легко об'єднуємось «проти», важко — задля єдиної мети. В цьому і позитив, і трагедія руху до високих ідеалів — побудови європейської України.

На відміну від російської соціокультурної традиції, в якій укорінено поклоніння володарю, невід'ємна риса української ментальності, сутність духовної історії українського народу є «гетьманство» як прагнення збереження окремої волі — індивідуальності. В цьому сенсі маємо неоціненне багатство, оскільки визначальний алгоритм нашої духовної ідентифікації є прагнення свободи. Будь-які економічні перетворення, політичні, соціально неможливі без прогресивних змін в самосвідомості, духовності українства. Індивідуальність маємо, свободу також, на черзі — досягнення єдності, свідомої колективної відповідальності, розуміння своєї історичної місії як форпосту європейських демократичних цінностей, правових, морально-етичних ідеалів. Навіть абсолютна духовна самостійність особистості потребує узгодженості своїх дій, свого життя з діями, життям інших людей. Саме теза «жити для людей» визначає глибинний сенс духовного життя людини. Чим вищий рівень її духовності, тим більше вона орієнтована на єднання,

спільні дії з іншими людьми. І це закономірність, яка поряд з економічно-правовими підвалинами є реальним кроком до дієвого громадянського суспільства. Прогалини цього аспекту української ідентичності заповнювались, на наш погляд, більш ніж 20-річною діяльністю Народного Руху України, особисто В'ячеславом Чорноволом. Духовність як спосіб життя формується реаліями культури: освітою, мовою, цінностями, ідеалами, традиціями.

В програмних документах Народного Руху України саме ці проблеми займали чільне місце. Гуманітарна політика для Руху була визначальною, що суттєво вирізняло саме цю політичну партію поміж інших. Це не випадковість, оскільки як партія Народний Рух формувався на широкій громадській платформі «Спадщини», «Громади», «Просвіти», «Меморіалу» та ін.

Виборена українським народом незалежність як реалізована свобода дає надію на утвердження української ідентичності в європейському та світовому просторі. Запорука цьому — Народний Рух України, рух не лише партії, усього українства.

Література

1. В'ячеслав Чорновіл. Біографія. Статті. Цитати. — Київ, 2003. — С. 17.
2. Чорновіл В. Про звихнену пам'ять лауреата-шовініста // Український вісник. — 1987. — № 8. — С. 95.
3. Чорновіл В. Я думаю, що Рух ми відстоїмо // Чорновіл В. Пульс української незалежності: колонка редактора. — К.: Либідь, 2000. — С. 179.
4. Гончарук Г. І. Історія НРУ у дисертаційних дослідженнях // Народний Рух України: Місце в історії та політиці: матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю НРУ. — Одеса: Астропринт, 2009. — С. 48.
5. Гончарук Г. І. Народний Рух України. Історія. — Одеса: Астропринт, 1997. — С. 34–51.
6. Проблеми теорії ментальності. — К.: Наукова думка, 2006. — 404 с.
7. Куць О. М., Мадін М. П. Етнонаціональна свідомість у державотворчих процесах // Нове слово». — Харків, 2009. — 318 с.

**ІСТОРИКИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
СВІДОМОСТІ НАСЕЛЕННЯ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ
(КІНЕЦЬ ХІХ — ПОЧАТОК ХХ ст.)**

Зигзаги місцевого та загальноімперського громадського життя зумовили складність та суперечливість процесу формування національної свідомості населення Південної України (на нашу думку, поняття «Південна Україна» охоплює території сучасних Одеської, Миколаївської, Херсонської, Кіровоградської, Запорізької, Дніпропетровської областей та Крим). Для представників російсько-імперської ідеології (А. Скальковський, Г. Перетяткович, І. Линниченко, Є. Тріфільєв, А. Флоровський, М. Родзевич (голова одеського «Союза русских людей»), Є. Щепкін, Г. Ге, А. Маркевич та О. Бертъе-Делагард та ін.) найвагомішими були російськоцентричні уявлення про слов'янську єдність, консерватизм, іноді монархізм, єдність «русского народа» як спільноти великоросів, малоросів та білоросів. Неросійські історики (зокрема, Л. Смоленський, О. Маркевич, О. Андрієвський, П. Клепацький, І. Бондаренко, М. Слабченко, О. Грушевський, В. Гошкевич, М. Аркас) протиставляли цим ідеям націєцентризм, лібералізм, пом'якшені варіанти панславізму у випадку українців та поляків. Неабиякий вплив на формування національної ідентичності своїх співвітчизників мали єврейські історики Ш. Дубнов, Й. Клаузнер, грузини С. Аваліані та єпископ Кіріон, поляк А. Міодушевський. Найбільший резонанс серед історичних видань викликала праця М. Аркаса. Про привабливість історії як засобу націотворення свідчить те, що в історичних дискусіях брали участь й навіть не гуманітарії — лікарі І. Луценко та В. Піснячевський.

Засобами формування історичної пам'яті були доповіді у товариствах та публічні лекції, наукові та газетні публікації [1]. Лише частина з істориків мала можливість «проповідувати» з університетської кафедри. Однак з огляду на офіційність одеського Новоросійського університету виникли альтернативи — українська «Просвіта», єврейські та польські товариства і зрештою у 1917 р. — Одеський Народний університет з кур-

сами українознавства та іудаїки. Першим закладом, в якому українська візія історії отримала повноправне значення, став заснований у 1918 р. Катеринославський університет. Надважливим компонентом боїв за історію було питання встановлення пам'ятників, меморіальних дошок, називання вулиць, відзначення ювілеїв. Вивчаючи ці процеси, зустрічаєш дані, що аж ніяк не підтверджують розхожу тезу про, мовляв, якусь фатальну «неукраїнськість» Українського Півдня. Наприклад, у 1903 р. міські гласні Одеси обговорювали пропозицію міського голови П. О. Зеленого про увічнення пам'яті поетів П. П. Котляревського та О. М. Плещеева та письменника В. Г. Короленка. Гласний міської думи І. О. Казаринов (не помічений як учасник українського національного руху) висловився лише за увічнення пам'яті про П. П. Котляревського, адже, на його думку, *«Котляревский как малорусский поэт имеет большое значение для всего Новороссийского края, и увековечивание его памяти в Одессе, где половина населения малорусская, еще понятно. Есть еще другой малорусский поэт, Шевченко, память которого тоже можно было бы увековечить»* [2]. Апогею це протистояння символів сягнуло у 1917–1920 рр., коли демократична революція на певний час нівелювала пам'ятники та інші символи російським царям. Наголосимо — не руками більшовиків, які приєдналися до цього процесу вже пізніше, а соціал- та націонал-демократів та лібералів, передусім представників не-російських народів колишньої імперії (українців, євреїв, грузинів та ін.). У 1920-х рр. попередня громадська енергія південноукраїнських істориків була акумульована передусім у діяльності видатного одеського історика М. Слабченка. Попри формальну приналежність до радянської історіографії фактично М. Слабченко разом з багатьма іншими істориками того часу був частиною державницької української історіографії. Проте за слушним спостереженням емігрантського історика В. Заїкіна, на відміну від В. Липинського та галичан, що різко поривали з народництвом, М. Слабченко, Д. Дорошенко, Р. Лащенко, В. Пархоменко були позбавлені крайнощів і «займали середню, примирливу позицію між народниками та консерваторами (державниками), а проте всіх їх як нових істориків еднав інтерес до історії української державності та форм українського державного будівництва, оцінка

історичних явищ (зокрема, революційних рухів) з точки зору культури та державності» [3, 241–242]. Не менш важливе регіональне значення для подальшого зміцнення української візії історії у південноукраїнському соціокультурному середовищі 1920-х рр. відгравала діяльність інших одеських істориків М. Гордієвського, А. Музичка, миколаївця М. Лагути, херсонця В. Гошкевича, дніпропетровця В. Пархоменка. Результатом поєднання зусиль М. Слабченка, М. Гордієвського, А. Музичка, М. Лагути було зростання на миколаївсько-одеському «ґрунті» видатного українського історіософа та культуролога Ю. Блохина (Бойко). Ю. Блохин згадував, що «хоч М. Слабченко і багато уваги приділяв студіям економіки України, хоч він умів знаходити гострі клясово-соціологічні формулювання, в суті він був націоналістом. Його виклади були просякнуті не тільки любов'ю до України, але й вірою в її історичні можливості. Студенти розповідали, що він дуже гостро характеризував польську політику в Україні, і тут виявився його націоналізм непогамовано. Студенти ним захоплювалися... наші розмови з ним заторкали суспільно-політичні й наукові справи, питання національної етики й були задушевними. Слабченко мене доброзичливо вивчав, і в його очах блищав веселий вогник. В ньому я бачив людину, готову до великого ризика» [4, с. XX–XXI]. Попри нетривалий період спілкування зі М. Слабченком вважаємо, що є підстави зарахувати Ю. Блохина до школи істориків М. Слабченка, хоч і не за формальними ознаками, а, ширше, до південноукраїнської школи істориків. Не менше захоплення в Ю. Блохина викликав колишній член ТУПу, талановитий оратор, історик М. Гордієвський: «Лекції його захоплювали всіх студентів, тільки безнадійні партійні начитники пробували говорити про «буржуазність» цього блискучого вченого-ерудита. Але популярність останнього була такою великою, що ці розмови партійців велися ще напівголосом» [5, 70]. Отже, історики проявили велику активність у справі формування історичної пам'яті населення Південної України, загалом розвитку громадсько-політичного життя. Всі разом вони долали локальний варіант історичної пам'яті, перетворюючи історичну пам'ять південноукраїнського населення на частину загальнонаціональних проєктів. Деякі з них сприяли увиразненню українського етносу в багатоетнічній Півден-

ній Україні. Ці традиції були успадковані наприкінці ХХ ст., зокрема, у діяльності південноукраїнських істориків В. Барладяну, О. Болдирева, А. Бачинського, Г. Гончарука, В. Шкварця, Ф. Турченка, В. Кіпіані та ін. І сьогодні історичні дискусії, природно, за провідної участі істориків різних суспільно-політичних орієнтацій, передусім української та проросійської, є одним з найпомітніших сегментів культурного ландшафту Південної України, а «бої за історію» насправді є боротьбою за існування України. Попри спроби, абсолютно неупереджену та несупільнозабарвлену історіографію ще ніхто не вигадав. І навряд чи вигадася, що «прирікає» істориків і надалі бути учасниками націєтворчих дискусій-боїв.

Література

1. Аванесян Д. Минувшина в уподобаннях населення Степової України (за матеріалами «Екатеринославских губернских ведомостей» кін. ХІХ ст.) // Наукові записки: збірник праць молодих вчених та аспірантів. — К., 2009. — Т. 19 (1). — С. 585–593.
2. Одесский листок. — 1903. — 9 ноября.
3. Заикин В. Украинская историческая литература последних лет 1919–1923 гг. // На чужой стороне. — Прага, 1925. — С. 236–251.
4. Бойко-Блохин Ю. Вибране. — Мюнхен, 1971. — Т. 1. — 312 с.
5. Михайловський І. Михайло Гордієвський (до 25-ліття з дня арешту) // Сучасність. — 1963. — № 4. — С. 69–74.

Є. Ю. Пелєвін

Одеський національний політехнічний університет

ВНЕСОК ЕНЦИКЛОПЕДИСТІВ В УТВЕРДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ І ДЕРЖАВИ

Актуальність звернення до вивчення наукового доробку вітчизняних науковців, які стояли у витоків формування нової історико-культурної парадигми незалежної України, утвердження інтелектуальної незалежності української нації і держави не викликає сумніву. Одним з них по праву вважається Володимир Іванович Тимофієнко (1941–2007) — академік, доктор мистецтвознавства, професор, віце-президент Української ака-

демії архітектури, заслужений діяч науки і техніки України, двічі лауреат Державних премій України в галузі архітектури 2002 та 2007 рр. Як автор низки програмних монографічних праць з вивчення та систематизації української архітектурної та містобудівної спадщини, співавтор і науковий редактор надзвичайно важливих для національного самоусвідомлення фундаментальних енциклопедичних проєктів та один з активних організаторів пам'яткоохоронної справи в незалежній Україні, Володимир Іванович є справжнім фундатором нової історії української архітектури.

На долю вітчизняних науковців покоління 1990–2000-х рр. випало важливе завдання — довести, що Україна є не культурною провінцією великих імперій без власного обличчя, а окремою країною з міцними національними традиціями. А для цього вона була повинна отримати власну історію своєї архітектури. Одним з перших, хто взяв на себе цю місію, став В. І. Тимофійко.

У цьому зв'язку відзначимо, що для національного самоусвідомлення надзвичайно важливими є фундаментальні академічні праці енциклопедичного характеру, які носять підсумковий характер у висвітленні розвитку української архітектури. Адже робота енциклопедистів має не тільки суто прикладне вузько-теоретичне значення, але й несе ідеологічне навантаження. З особливістю це відчувається у періоди системних трансформацій. Зокрема, для України питання створення системи новітніх вітчизняних енциклопедичних видань є особливо актуальним, оскільки пов'язане з утвердженням інтелектуальної незалежності української нації і держави.

Безумовно, місце та роль В. І. Тимофійка у вітчизняному енциклопедичному русі потребує ретельного вивчення та фахової оцінки. Знайомство з його науковими доробками універсального характеру надає можливість розділити їх на колективні проєкти та особисті праці.

Хронологічно його участь у формуванні енциклопедичних підвалин історико-культурної парадигми нової України може бути представлено такими проєктами, як «Звід пам'яток історії та культури України. Енциклопедичне видання» (Київ, 1999. — Кн. 1, ч. 1: А–Л), п'яти томна енциклопедія «Мистецтво України» (1995–1999), багатотомна «Енциклопедія сучас-

ної України» (2001–2014), «Історія української архітектури» (2003), «Історія української культури: в 5 т.» (2005–2011), «Історія українського мистецтва: у 5 т.» (2006–2011).

Паралельно з роботою над колективними універсальними академічними виданнями В. І. Тимофієнко активно працює і над галузевими проектами. У 2003 р. побачила світ одна з фундаментальних доробок В. І. Тимофієнка, в якій поєдналися його редакторські здібності й дослідницький талант. Мова йде про основоположну «Історію української архітектури» [1] — програмну колективну працю, яка сьогодні набула статусу канонічної у середовищі мистецтвознавців, культурологів та істориків архітектури. Видання є першою фундаментальною працею, в якій ґрунтовно висвітлено багатоміжовий розвиток української архітектури. Матеріал викладений системно і послідовно — від формування будівельної діяльності людини від найдавніших часів, становлення й розквіт архітектури Київської Русі, стильові, типологічні й конструктивні особливості монументального зодчества в наступні історичні епохи [1, 5].

З цього приводу слід підкреслити, що без чіткого спрямування та координації роботи авторського колективу, покладених на головного редактора видання, обов'язки якого виконував В. І. Тимофієнко, опрацювати та систематизувати такий величезний загальний інформаційний матеріал було б вкрай непросто. Адже робота виконана із залученням численних архівних джерел та з урахуванням досліджень багатьох поколінь вітчизняних і зарубіжних науковців. І саме це дозволило не тільки засвідчити національні пріоритети в архітектурній спадщині, але й значно розширити коло видатних пам'яток, що належать народу України. На нашу думку, робота над «Історією української архітектури» стала для В. І. Тимофієнка своєрідним підсумком попереднього дослідницького та редакторського досвіду, який знайшов відображення у низці авторських праць енциклопедично-довідкового характеру, як-то «Енциклопедія архітектурної спадщини України» (1995) [2] та біографічний довідник «Зодчі України кінця XVIII — початку XX століть» (1999) [3].

За сумлінну працю над формуванням енциклопедичних заasad нової архітектурної історії України В. І. Тимофієнко неодноразово був відзначений державними нагородами. Без перебільшення можна сказати, що згадані фундаментальні праці,

в підготовці яких активну й безпосередню участь брав вчений, нині формують основу вітчизняного архітектурознавства, як невід'ємної складової історії української культури, та служать укріпленню інтелектуальної незалежності України.

Література

1. Історія української архітектури / Ю. С. Асеєв, В. В. Вечерський, О. М. Годованюк [та ін.]; ред. В. І. Тимофієнко; Українська академія архітектури. — К.: Техніка, 2003. — 472 с.
2. Тимофієнко В. І. Енциклопедія архітектурної спадщини України: тематичний словник багатотомового видання / В. І. Тимофієнко. — К.: УАА, 1995. — 365 с.
3. Тимофієнко В. І. Зодчі України кінця XVIII — початку XX століть: біогр. довідник / В. І. Тимофієнко. — К.: НДІТІАМ, 1999. — 477 с.

В. А. Савченко

Одеський державний університет внутрішніх справ

ІНОЗЕМНІ АНАРХІСТИ — ЧЛЕНИ ОДЕСЬКИХ АНАРХІСТСЬКИХ ГРУП (1917–1926 рр.)

Анархістський рух почав своє існування як певне продовження бакунінського Інтернаціоналу (1872–1879 рр.), з перших своїх кроків виборюючи цінності «суспільства без кордонів», готуючи «світову революцію». У 1890-ті рр. в світі склалися центри анархістського руху, з яких анархістські емісари поширювали вчення та політичну практику анархізму в інші країни. Найстарішим центром був Лондон, де отаборилися теоретики руху (П. Кропоткін, Р. Роккер та ін.). Наприкінці XIX ст. у Італії, Іспанії, Швейцарії, США, Франції діяли сотні легальних, напівлегальних, нелегальних анархістських груп, анархо-синдикалістських профспілок. Анархістська тактика «пропаганди дією» привела до терору проти королів, президентів і прем'єрів в Західній Європі і США..

На поч. XX ст. під час формування анархістського руху в Російській імперії анархістські групи створювалися емісарамі з Лондона та Женеви, в формуванні анархістського руху у

Східній Європі брали участь вихідці з Франції, Італії, Великобританії, США, Македонії. 1904 р. в Одесі діють «Союз непримирених» та «Група анархістів-комуністів», в створенні яких брали участь анархісти єврейського походження, що на поч. ХХ ст. отримали анархістську «ініціацію» в Лондоні, Женеві, Нью-Йорку: Ол. І. та О. Г. Таратути, К. М. і Х. Е. Ердальевські, В. Стрига (Л. С. Лapidус), Л. Гершкевич, М. А. Магазинер.

В часи революції 1905–1907 рр. західноєвропейські країни (Великобританія, Швейцарія, Франція, Австро-Угорщина), Болгарія стали «таємним тилом» анархістського руху, який нелегально постачав до Російської імперії анархістську літературу (в ці роки в країнах Західної Європи друкувалося близько 10 газет та журналів для споживачів зі Східної Європи), зброю та вибухівку, «професіональних» революціонерів. Після 1907 р. анархісти з Російської імперії знайшли в США, Великобританії, Франції, Швейцарії притулок, ховаючись від поліцейських переслідувань.

Після лютневої революції 1917 р. кількaсот анархістів повернулися в Україну із США. В США більшість цих анархістів була залучена до анархо-синдикалістської профспілки «Індустріальні робітники світу» — «IWW», до «Союзу російських робітників в США і Канаді». Тільки до Одеси з Північної Америки повернулися близько 40 членів цих організацій: Е. та А. Окландер, Д. та З. Фрідмани, П. та Ф. Ярошевські, О. Фельдман, А. Вуліс, О. Левицька, І. Кривмансон, М. Кузнєцов, С. Євтухович, Х. Рит, Г. Реєв, С. Меккель, Г. Борзенко, Й. Готман, К. Лoєва та ін. «Американці» (як їх звали у революційному середовищі) принесли до України традиції світового анархо-синдикалізму. З еміграції у Франції, Великобританії, Швейцарії до Одеси повернулися анархісти: І. Зімін, С. Шварцбарт (майбутній вбивця С. Петлюри), Г. Бут, М. Левіт, С. Дерш, Ф. Кандлер, Е. Курфірст, У. Каневський, М. Бесалько-Вовк, В. Горбенко та ін.

З 1922 р. в Одесі існувала група політемігрантів анархістів-бессарабців (емігрантів з Молдавії), що з весни 1919 р. готувала повстання в Молдові, яка тоді була частиною Румунії. 1923–1924 рр. в Одесі опинилося кілька болгарських анархістів-політемігрантів, які прибули в місто «по лінії» МОДР (Міжнародна організація допомоги революціонерам): Ж. Гро-

зев, Д. Квачев, Г. Ніколов, С. Джанжулев та ін. Після поразки вересневого (1923 р.) повстання в Болгарії, яке підняли місцеві комуністи та анархісти, близько 60 болгарських емігрантів прибули зі Стамбулу до Одеси на радянському судні «Ельбрус» [1, арк. 29–30]. Під час допиту в НКВС 1936 р. Ж. Грозев показав: «коли я прибув до СРСР, я застав в Одесі існуючу підпільну організацію, що складається виключно з болгар-політемігрантів... одеська анархістська організація була пов'язана із закордонними анархістськими об'єднаннями, а саме: з французькою, сербською та болгарською федераціями... з-за кордону отримували директивні вказівки та матеріальну допомогу для анархістів, що знаходяться на засланні в СРСР» (ці свідчення підтверджуються і західними джерелами про грошову допомогу анархістам) [2, арк. 13]. Чекісти вказували на зв'язок болгарських анархістів-емігрантів в Одесі з болгарським анархістами-емігрантами у Франції, вплив структури «Чорного хреста» на анархістське підпілля в Одесі [3, арк 6; 4, арк. 20–22]. Фонд допомоги репресованим анархістам «Чорний хрест» (Париж — Берлін) допомагав одеським анархістам грошами та нелегальною літературою, що передавалася політичною контрабандою через одеський порт [5, 1–27].

Деяке поживлення в діяльність «підпільних» анархістських груп Одеси у 1923–1925 рр. внесли політемігранти-анархісти, що приїхали з Італії до Одеси («по лінії МОДР»): Г. Бучареллі (1933, 1938 рр. був арештований в СРСР «за пропаганду анархізму»), Р. Ковані, Г. Єванжелісті, Р. Албані, Є. Гербовец (організував в Одесі замах на капітана італійського пароплава «Коббе», арештований 1925 р., згодом амністований), Д. Серпо (лівий комуніст, в Одесі став анархістом), А. Бутікі (проводив «критику радянської влади в одеському Інтерклубі, зблизився з анархістами італійцями», за що був виключений з РКП(б), заарештований).

Р. Ковані, Л. Єванжелісті, Г. Бучиреллі походили з італійського міста Модена, де брали участь у заворушеннях «двох червоних років» в Італії (1919–1920 рр.), у «Антифашистському комітеті анархістських дій» в Модені. Після вбивства фашиста та участі в збройних сутичках вони покинули Італію. Р. Ковані та Г. Єванжелісті в 1928 р. нелегально виїхали з СРСР до Франції, в 1936–1938 рр. брали участь у громадян-

ській війні в Іспанії, Р. Ковані двічі намагався здійснити замах на диктатора Б. Муссоліні.

Наявність в постреволюційній Одесі значної кількості закордонних анархістів (близько 30 чол.), традиції зв'язків одеських анархістів з їх закордонними однодумцями та таємна допомога з Заходу допомогли одеському анархістському підпіллю проводити свою діяльність у 1920-ті рр.

Література

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі ГДА СБУ). — Ф. 13. — Спр. 415. — Т. 2.
2. Державний архів Одеської області (далі ДАОО). — Ф. Р-8065. — Оп. 2. — Спр. 11704.
3. ДА СБУ. — Ф. 13. — Спр. 370. — Т. 16.
4. ДАОО. — Ф. Р-8064. — Оп. 2. — Спр. 12812.
5. International Institute of Social History (IISH). F. S. Fleshin, The Relief Fund of the International Working Men's Association for Anarchists and Anarcho-Syndicalists Imprisoned or Exiled in Russia (Berlin and Paris, 1926–1932). F. 81.
6. <http://www.anarchismodenese.altervista.org/pages/biografie/bucciarelli.htm>; [katesharpley library. pbworks.com](http://katesharpleylibrary.pbworks.com); Marzocchi, U. Remembering Spain: Italian anarchist volunteers in the Spanish Civil War (second edition). Kate Sharpley Library: 2005.

К. А. Сінягіна

Одеський національний політехнічний університет

СТАЖУВАННЯ Г. А. ГАМОВА У КАВЕНДІШСЬКІЙ ЛАБОРАТОРІЇ

Лабораторія Кавендіша була заснована у 1871 році для того, щоб Кембриджський університет міг проводити експериментальні дослідження і навчання у галузі фізики. Фактично лабораторія створювалася з метою реформування університету, щоб він міг витримувати конкуренцію в галузі фізики з науковими центрами Франції та Німеччини, що активно розвивалися. Гроші на будівництво нової лабораторії пожертвував канцлер університету, землевласник і промисловець Уільям Кавендіш, 7-й граф Девонширський.

У 1874 році нова лабораторія, яка отримала ім'я Кавендіша, почала навчання студентів. Її першим керівником став видатний англійський фізик Дж. К. Максвелл, який, будучи професором експериментальної фізики Трінті коледжу Кембриджського університету, курирував як навчання слухачів, так і напрямки дослідницьких програм. З початку роботи Кавендішської лабораторії Максвелл переслідував дві мети: по-перше, здійснювати лекційну демонстрацію фізичних експериментів при вивченні курсів теплоти, електрики і магнетизму, а по-друге, створити експериментальну базу науково-дослідних пошуків у тих же галузях фізики. Саме при Максвеллі почалися докорінні зміни Кембриджської системи викладання фізики, яке раніше в основному носило абстрактно-теоретичний характер.

У період з 1884 по 1919 роки Кавендішською лабораторією керував Джозеф Джон Томсон і створив такий стиль відносин і роботи, таку наукову атмосферу, які перетворили її в свого роду «цех» з підготовки фізиків-дослідників [1].

Під керівництвом Томсона лабораторія повторювала всі новітні фізичні експерименти, а також проводила власну програму досліджень, в тому числі в самих новітніх областях ядерної фізики. У 1906 році Томсон отримав Нобелівську премію з фізики за дослідження електропровідності газів. Слід зазначити, що третім кембріджцем — Нобелівським лауреатом став в 1908 році наступний директор Кавендішської лабораторії — Е. Резерфорд, але премію він отримав з хімії.

Томсон вплинув на фізику не тільки результатами своїх блискучих експериментальних досліджень, а й як чудовий викладач і відмінний керівник Кавендішської лабораторії. Сотні найбільш талановитих молодих фізиків з усього світу вибирали місцем навчання Кембридж. Всього за дослідження, проведені в Кавендіші в цей період, було отримано вісім Нобелівських премій. Томсон створив повноцінний експериментальний науковий центр, який мав сучасне обладнання і необхідні для досліджень приміщення. У нього в лабораторії навчались, стажувались і працювали багато фізиків, які, в свою чергу, у себе на батьківщині ставали відомими вченими і вчителями видатних вчених.

У 1918 році Дж. Дж. Томсон очолив найбільш престижний навчальний підрозділ Кембриджа — Трінті-коледж і ще через

рік передав Е. Резерфорду посаду директора Кавендішської лабораторії. У цей час Резерфорд був уже відомим фізиком-експериментатором, Нобелівським лауреатом і мав наукові знання, організаційний талант. Все це разом узятє робило його прекрасним керівником досить великого колективу дослідників (більше 30 осіб) різних національностей і наукових спеціалізацій. Відразу після Першої світової війни під керівництвом Резерфорда лабораторія стає світовим центром з дослідження фізичних проблем і, перш за все, з розщеплення атома і вивчення радіоактивності [2, 586].

У лабораторію почали приїжджати на стажування фізики з різних країн. З 1921 року в Кембриджі починають стажуватися радянські фізики: академік АН СРСР П. Л. Капіца (Нобелівська премія з фізики за 1978 рік); академік АН СРСР Ю. Б. Харитон — один з керівників проекту зі створення атомної бомби; академік АН УРСР О. І. Лейпунський — першим експериментально підтвердив гіпотезу про існування нейтрино; академік АН УРСР К. Д. Сінельников. У Кавендішській лабораторії побували і видатні радянські фізики-теоретики академіки АН СРСР Я. І. Френкель, Л. Д. Ландау, М. М. Семенов, інші видатні вчені. У 1929 році працював в Кембриджі Г. А. Гамов. Його дуже високо цінував Резерфорд. Підсумки його роботи були опубліковані в 1930 р. в Т. X, вип. 4 «Успехов физических наук» [3].

Література

1. Храмов Ю. А. Научные школы в физике. — Киев: Наукова думка, 1987. — С. 33–34.
2. Воспоминания об основоположнике науки о ядре и дальнейшее развитие его работ // Бор. Н. Избранные труды. Т. 2: 1925–1961 // Под ред. И. Е. Тамма, В. А. Фока, Б. Г. Кузнецова. — М.: Наука, 1971. — С. 542–591.
3. Гамов Г. А. Кембридж. Очерки развития учения о строении атомного ядра. Теория радиоактивного распада // Успехи физических наук. — 1930. — Т. X, вып. 4. — С. 531–544.

К. І. Сорокіна

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

**ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ
НВК ім. В'ЯЧЕСЛАВА ЧОРНОВОЛА У м. ЮЖНОМУ
ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

«Буде українська школа — буде українська держава»
(*девіз НВК ім. В'ячеслава Чорновола*)

Громадсько-політична організація НРУ гучно заявила про своє існування наприкінці 1980-х рр. як один із перших у новітній історії України виявів незламності духу української нації, незнищенності її громадянської гідності. На противагу тоталітарній системі постала політична сила, організована заради утвердження незалежності України — цю самовідданість національним ідеалам було увінчано відродженням почуття патріотизму, пошани до власної історії, культури та національної мови. Окрім того, державницькі позиції Руху знайшли широку підтримку в громадянському суспільстві.

Южненська громада не становила виключення — 1995 р. в молодому південноукраїнському місті було відкрито четверту школу за хронологією заснування. Згодом навчальний заклад став одним із перших в Україні, якому було присвоєно ім'я очільника НРУ — В'ячеслава Чорновола. Нині НВК залишається єдиним з-поміж міських освітніх осередків, де викладання усіх без винятку предметів ведеться українською мовою.

Станом на 1993 р. у Южному діяло три школи, мовою навчання яких залишалася російська. Тож на засіданні місцевого осередку товариства «Просвіта», яке на той час носило назву «Червона калина», було постановлено звернутися до директорів з пропозицією відкриття українських класів. Підтримати проукраїнську акцію згодилася керівник ЗОШ № 1 — найпершого освітнього центру Южного — О. В. Верба.

Новий навчальний рік Перша школа розпочала після набору 6–10-х класів, що мали вивчати предмети українською, кількість учнів в них сягала від 7 до 9 осіб, тож керівництво «Просвіти» домоглося, аби завдяки підтримці спонсорів діти

мали змогу отримувати навчальні стипендії у розмірі 50 грн за умови навчання на відмінно.

1995 р. за ініціативи т-ва «Червона калина» відбулося загальноміське опитування з метою виявлення кількості батьків, зацікавлених в тому, аби їх діти навчалися національною мовою. Ідею створення української школи привітало лише 80 мешканців з більш як двадцятитисячного міста.

Не виявляло ентузіазму і міське керівництво — відкриття відкладалося за надуманих причин: відсутність належного приміщення / коштів задля будівництва; брак вчителів, що в повній мірі володіли українською, нестача підручників, небажання батьків. У якості альтернативи висувалися проекти продовження побутування українських класів чи поетапне переведення всіх предметів на викладання українською, за умови попереднього погодження з батьківськими комітетами. В подібному випадку процес створення української школи затягувався на 10 років [1].

Члени Товариства, серед яких найбільшу активність проявило подружжя Тарас та Людмила Прокопечки, намагалися знайти вихід із даної ситуації. Рішення запропонував тодішній заступник начальника порту Южне — Павло Плутенко: дитячий садок № 1, що перебував на балансі підприємства, мало бути переобладнано під школу.

15 травня 1995 р. вийшла відповідна постанова міськвиконкому за підписом голови О. М. Журавля. Кошти для розбудови виділили ОПЗ, порт «Южне» та відділ освіти. За три місяці ремонтні роботи було завершено, педагогічний колектив сформувався із викладачів інших шкіл міста, а підручники збиралися по Комінтернівському району.

Перебудоване приміщення могло вмістити лише близько 20 класо-комплектів, через що свято 1 вересня було відзначено у кількості 405 учнів, серед яких 11 одинадцятикласників [2, 3–4]. 1997 р. у власність школи перейшов ще один дитячий садочок, таким чином, початкові класи відділилися від старших.

Рішення про обрання директора виносилося на голосування «Просвіти», основними кандидатами розглядалися Прокопечки: оскільки на той момент Тарас Михайлович був задіяний у створенні юженського міського телебачення, школу очолила

Людмила Ярославівна, котра до цього працювала в управлінні освіти та культури міськвиконкому.

Запрошення завітати на урочисте відкриття отримав особисто лідер НРУ В'ячеслав Чорновіл [1]. За об'єктивних обставин він не зміг бути присутнім на церемонії. Однак, надіслав у відповідь вітальний лист з теплою промовою: «Щиро вітаю Вас з відкриттям першої в місті Південному української школи!» [2, 4]. Клопотаннями Тараса Михайловича перші випускники НВО мали змогу вступати до вишів західної України навіть за наявності відміток «добре», що певною мірою мало привернути увагу учнівського контингенту.

Після приїзду одного з директорів миколаївської школи імені О. Ольжича на засіданні педагогічного складу постало питання про надання НВО іменного статусу. Пропонувалися славетні українські діячі Тарас Шевченко та Іван Франко. Однак, після раптової трагічної загибелі В'ячеслава Чорновола директором було розпочато підготовку документації щодо присвоєння закладу його імені [1]. Відповідна постанова Кабміну набула чинності 17 лютого 2000 р. [3].

22 вересня Четверта школа відзначила п'ятирічний ювілей офіційною зміною назви на НВО ім. В. Чорновола, під час урочистостей був присутній його син — народний депутат України Тарас Чорновіл. З часом фасад будівлі прикрасила меморіальна дошка, а у вестибюлі школи було розміщено бюст В'ячеслава Чорновола роботи Богдана Мазура — автора надгробка та пам'ятника на вул. Інститутський у Києві. Пізніше із офіційними візитами заклад відвідали усі голови НРУ — Г. Удовенко, Б. Тарасюк та В. Куйбіда.

На сучасному етапі НВО, трансформоване у НВК, адже включає до складу дитячий садок та центр творчості, входить до Всеукраїнської Асоціації шкіл ім. В. Чорновола. У зв'язку із будівництвом нової споруди міськвиконком, що роками мав сусідство з НВК, зрештою переїде, що надасть змогу об'єднати молодші та старші класи під одним дахом. Крім того, від липня 2016 р. школа, очолювана наразі Тарасом Прокопечко, носитиме статус гімназії [3], що в черговий раз зробить її єдиним навчальним закладом подібного типу в місті. Багаторічні мрії юженських освітян щодо повноцінної української школи нарешті буде втілено у життя.

Літератури

1. Авторське інтерв'ю Прокопечка Тараса Михайловича, 1961 р. н.
2. Кашперук К. Історія навчально-виховного об'єднання ім. В'ячеслава Чорновола (1995–2008 рр.) / Костянтин Кашперук. — Южне. — 124 с.
3. Постанова Кабінету міністрів України «Про присвоєння імені В'ячеслава Чорновола загальноосвітньому навчальному закладу м. Южного Одеської області» № 341 від 17 лютого 2000 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/341-2000-п>.

А. Д. Супрун

заслужений юрист України,
адвокат Харківської обласної колегії адвокатів

ДО ПРОБЛЕМИ ПОСТАНОВЛЕННЯ СУДОМ ВИПРАВДУВАЛЬНИХ ВИРОКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У ХІХ столітті перед Україною стоїть чимало викликів як ззовні, так і зсередини. Одним із основних викликів є збереження конституційного ладу та налагодження функціонування органів державної влади. Політична, економічна та соціальна нестабільність, безумовно, впливає на стан, зокрема, правосуддя в країні, що є показником рівня правової культури та правосвідомості в Україні, яка відповідно до ст. 1 Конституції України є правовою соціальною демократичною державою [1].

Справедливе правосуддя неможливе без постановлення справедливих судових рішень. Однією з ключових вимог до будь-якого судового рішення є його правосудність — основний критерій якості судового рішення, порушення якого є підставою для скасування чи зміни судового рішення судом вищої інстанції. Правосудність поєднує в собі вимоги обґрунтованості (стосується питань факту) та законності (стосується питань права). Судове рішення є законним, якщо воно ухвалене судом відповідно до норм матеріального права з дотриманням норм процесуального права. Це впливає з конституційного принципу законності (п. 1 ч. 3 ст. 129 Конституції України) [1].

Обґрунтованим є судове рішення, якщо воно ухвалене судом на підставі обставин, які повно і всебічно з'ясовані на основі доказів, що були досліджені судом безпосередньо. Остаточну оцінку суд дає доказам лише при вирішенні справи, тобто у кінцевому судовому рішенні (у кримінальному провадженні — вироку). Найбільш «вимогливий» критерій оцінки, що діє у кримінальному судочинстві й має бути дотриманий при ухваленні обвинувального вироку, — доведення винуватості підсудного «поза розумним сумнівом». Його суть виражена у конституційній формулі: «Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь» (ч. 2 ст. 62 Конституції України, ч. 4 ст. 17 КПК України) [1, 2]. А це означає, що суд може ухвалити обвинувальний вирок лише тоді, коли надані докази спростовують усі розумні сумніви щодо вини особи. Докази, що викликають такі сумніви і зазвичай надані стороною захисту, суд має вмотивовано відхилити у вироку. Якщо докази вини особи не витримують критерію «поза розумним сумнівом», то це є підставою для ухвалення виправдувального вироку. Саме такий порядок винесення правосудного кінцевого рішення у кримінальному провадженні — вироку.

Із прийняттям Кримінального процесуального кодексу у 2012 році розробники вказаного закону прогнозували суттєве збільшення кількості саме виправдувальних вироків з огляду на процесуальні новели Кодексу майже до 30 %. Утім, як свідчить практика та статистичні дані з цього питання, кількість виправдувальних вироків за 3,5 роки дії нового КПК не тільки не наблизилась до прогнозованих показників, а навпаки, зменшилась порівняно із показниками за КПК 1960 року. Цей парадокс пояснюється багатьма чинниками. Одним із найвагоміших є небажання суддів помічати «недопрацювання» обвинувачів на досудовому розслідуванні, на які, безумовно, звертають увагу захисники у кримінальному провадженні та які часто бувають базовим стратегічним інструментом по відстоюванню невинуватості обвинуваченого в суді, оскільки в силу такої засади кримінального провадження, як презумпція невинуватості, недоведена винуватість дорівнюється доведеній невинуватості.

Із проведенням реформування правоохоронних органів, зокрема, прокуратури, якість роботи таких органів, а також якість підтримання державного обвинувачення в суді, на жаль,

не підвищилась, і досить часто приходиться бути свідком відверто грубих помилок сторони обвинувачення в питаннях отримання доказів, їх зберігання, залучення їх до провадження, питаннях обґрунтування обрання запобіжного заходу, продовження строків тримання під вартою тощо. Усі ці помилки, безумовно, нівелюють допустимість отриманих доказів, а відповідно, й законність прийнятого рішення на основі таких доказів. Утім, будучи позбавленими процесуального права направляти матеріали кримінального провадження на додаткове досудове розслідування за новим КПК України, судді стають перед нелегким вибором: постановляти виправдувальний вирок через фактично неналежну, неефективну роботу правоохоронних органів та як наслідок недоведеність винуватості підсудного або не помічати «формальних» помилок, які, на внутрішнє переконання судді, не впливають на «справедливість» прийнятого рішення — обвинувального вироку. І дійсно, на виконання вимог, зазначених в ст. 2 КПК України, судді часто припускають «похибку обвинувачення», яка полягає навіть у процесуальних порушеннях прокурора, слідчого, з метою «...щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності...» [2], всупереч навіть засадам кримінального провадження, відповідно до яких вину підсудного «поза розумним сумнівом» зобов'язаний доводити саме прокурор, а суд виконує лише функцію арбітра, постановляючи правосудне рішення на основі допустимих доказів, які були представлені сторонами.

Підсумовуючи, необхідно наголосити, що справжня незалежність держави повинна починатись із усвідомлення відповідальності кожного за свої діяння. Невиконання норм закону, а особливо особами, які посідають такі відповідальні посади, підриває основні конституційні засади, серед яких далеко не на останньому місці має бути відправлення правосуддя. Правосуддя, яке усіма членами суспільства буде сприйматись як авторитетне, справедливе та ефективне.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2013. — № 9–10, № 11–12, № 13.

М. Т. Тарнавський

заступник голови Одеської обласної організації НРУ

В'ЯЧЕСЛАВ ЧОРНОВІЛ — ВИДАТНИЙ СИН УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ, ЙОГО ЛІТЕРАТУРИ ТА ДИСИДЕНТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

«Велике й суттєве, — як писав сам В. Чорновіл, — видно лише з історичної відстані». І він вже вийшов на цю історичну дистанцію. В'ячеслав Максимович не встиг стати Президентом України, але став її визнаним Національним героєм — посмертно. Його підло вбили в русі — у дорозі до тієї іншої України, за яку він платив власним здоров'ям і врешті-решт заплатив життям.

В'ячеслава Чорновола вбито, як і позбавляли життя попередніх національних провідників, а саме Семена Петлюру, Степана Бандеру, Василя Стуса, Петра Григоренка, Галину Старовойтову, Бориса Немцова та багато інших.

З особистістю В'ячеслава Максимовича тодішня влада змушена була рахуватися: як за життя, так і після загибелі. Його ім'я присвоюється вулицям, площам, школам. На одній із центральних вулиць столиці України споруджено пам'ятник визначальному державному діячу.

Про Чорновола-політика написано, на наш погляд, значно більше, ніж Чорновола-журналіста, літератора. Він писав і гарні вірші, і численні публіцистичні статті. Мабуть, це було природно, бо ж він закінчив факультет журналістики Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка з золотою медаллю.

Одним з перших дисидентських проявів В'ячеслава Чорновола було «порушення спокою», коли він керував відділом у Київській газеті «Молода гвардія». На той час це був один із кращих колективів, проте, зрозуміло, газета дозволяла собі не лише друкувати, але навіть обстоювати тільки офіційну інформацію.

Більш резонансна подія сталася 4 вересня 1965 року, коли він виступив разом з Іваном Дзюбою та Василем Стусом у кінотеатрі «Україна» на прем'єрі фільму Параджанова й Ільєнка «Тіні забутих предків» — з протестом проти арештів україн-

ської інтелігенції. Реакція влади на це була передбаченою: обшуки, допити, безробіття.

Як з попередньої, так і з наступної газети — «Друг читача» — Чорновола звільняють за те, що у квітні 1966 року на закритому політичному процесі він відмовився свідчити проти братів Горинів і назвав злочинцями суддів та прокурора. Чергові репресії лише посилили його міру опору, і звільнення з роботи прискорило процес над документальним дослідженням «Правосуддя чи рецидиви терору?». Це був один із найсміливіших зразків тогочасної політичної публіцистики: постав суд, і перший вирок — примусові роботи. Наступний стався невдовзі — у 1967 році значно суворіший — 3 роки ув'язнення у таборах суворого режиму. Причиною і цього разу виявилася літературна діяльність, а саме збірка під назвою «Лихо з розуму» (Портрети двадцяти «злочинців»), де були подані матеріали до всіх заарештованих у 1965 році «шістдесятників».

Після того як книжку було надруковано за кордоном, міжнародна громадськість піднесла голос на захист ув'язнених. За свої твори Чорновіл отримав престижну премію для кращих журналістів світу, що захищають права людини, а від своєї держави — чергове тюремне ув'язнення.

У 1970 році Чорновіл починає випуск підпільного журналу «Український вісник», який друкує матеріали самвидаву, хроніку українського національного спротиву. Він його організатор, редактор і видавець.

У 1972 році В'ячеслава Максимовича черговий раз арештовують, а далі звичне — суд і вирок: шість років таборів і три роки заслання. Не зважаючи на це, уже у 1978 році його приймають у члени престижного міжнародного ПЕН-клубу, а у квітні 1980 року — новий арешт і новий суд: 5 років ув'язнення.

Повернувшись у травні 1985 року до Львова, Чорновіл вже за три місяці відновлює тут видання «Українського вісника». Йому пощастило дожити до часу, коли Україна стала незалежною державою, яка і відзначила його Державною премією ім. Тараса Шевченка за кращі зразки політичної журналістики.

Згодом, як відомо, він став одним із організаторів та керівником першої в Україні національно-демократичної, патріотичної партії — Народний Рух України.

Ми — рухівці-ветерани пишаємось тим, що десять років поспіль працювали разом з В'ячеславом Максимовичем, були його соратниками й однодумцями. Він неодноразово відвідував Одесу, виступав у ЗМІ та разом з активом обласної організації НРУ мав численні зустрічі з мешканцями міста.

Мабуть, вже наступні покоління громадян нашої держави, передусім науковці та літератори, вже в новій мірі зуміють оцінити вклад В'ячеслава Чорновола в боротьбу за незалежність України та її національне відродження. Він назавжди залишиться в нашій пам'яті символом незалежності українського руху.

А. І. Федорова

Одеський національний політехнічний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАРООБРЯДЦІВ ПІВДЕННОЇ БЕССАРАБІЇ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Одна з головних заслуг Народного Руху України — проголошення незалежності України. У періоди створення і становлення Руху вагоме місце займали національні проблеми, що знайшли своє відображення в документах партії. НРУ звертав увагу на права людини, нації та держави; питання двомовності; питання взаємин національних меншин; допомогу національно-культурним товариствам тощо.

Саме за часів незалежності відбувається відродження культури національних меншин, що проживають на території України, починається активне вивчення їх історії. Поза увагою дослідників не лишилися і старообрядці — етноконфесійна група росіян-старообрядців, що компактно проживають в Південній Бессарабії з початку XIX ст. (перші постійні поселення з'являються ще в другій третині XVIII ст.). Старообрядців зазвичай характеризували як зашкарублених, консервативних, замкнених осіб. Ця свідомо замкненість, як відзначає О. Прігарін, породила розвиток самотутніх варіантів мови, фольклору, звичаїв тощо [1, 12]. Саме в роки незалежності старообрядці починають потроху «відкриватися світу», можливо, цьому сприяє глобалізація та комп'ютеризація.

Активно досліджують історію, культуру та побут старообрядців на Півдні Бессарабії одеські дослідники (О. О. Прігарін, А. І. Федорова, Ю. Є. Горбунов, О. Б. Дьомін, О. К. Луньова, Г. М. Стоянова, Н. І. Серебрянникова, А. Г. Троцик, Т. А. Паніот та ін.), долучаються ізмаїльські (І. Ф. та Н. Ф. Кучерявенко, А. В. Галкіна, А. М. Шевченко та ін.) та київські (С. В. Таранець, Л. М. Таранець та ін.).

З 1995 по 2009 р. кафедра археології та етнології України Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова здійснювала історико-етнографічні експедиції під керівництвом О. О. Прігаріна до старообрядницьких поселень регіону — Кілія, Вилково, Приморське, Мирне, Василівка Кілійського району; Ізмаїл, Нова та Стара Некрасівки, Муравльовка Ізмаїльського району Одеської області. Зібраний чималий етнографічний, археографічний та нарративний матеріал.

З 2004 по 2013 рр. за ініціативи О. О. Прігаріна щорічно проводилися науково-практичні конференції, присвячені дослідженню старообрядництва. Ці конференції проводилися в незвичному форматі: вони представляли собою діалог науковців і носіїв культури. За результатами конференцій вийшло друком десять випусків альманаху «Липоване: історія и культура русских старообрядцев» [2].

Актуальність теми підтверджують захищені дисертації: А. І. Федорова «Старообрядницькі общини Південної Бессарабії у XIX — першій половині XX ст.: історико-конфесійний аспект» (Одеса, 2005); О. В. Бельський «Старообрядництво в Південній Україні: формування та розвиток у другій половині XVIII — на початку XX ст.» (Запоріжжя, 2007); І. Ф. Кучерявенко «Ізмаїльсько-Бессарабська старообрядницька єпархія як історико-культурний та конфесійний феномен (1857–1946 рр.)» (Черкаси, 2008); О. О. Прігарін «Формування етноконфесійної спільноти росіян-старообрядців у Нижньому Подунав'ї (друга половина XVIII — перша половина XIX ст.)» (Чернівці, 2015).

Вийшли друком і монографії з історії Вилкового [3], де чимало уваги приділяється саме старообрядцям, та Кілії [4]. Окремо слід відмітити довготривалу та кропітку роботу О. Прігаріна, що знайшла своє відображення в монографії «Русские старообрядцы на Дунае: формирование этнокон-

фессіональної общности в конце XVIII — первой половине XIX вв.» [1].

Отже, за часи незалежності дослідження старообрядців Південної Бессарабії значно активізувалося. Науковці на основі як архівних, писемних, так і етнографічних джерел всебічно намагаються відобразити їх історію та культуру (на жаль, в рамках тезисів неможливо розкрити всі напрями роботи та назвати наукові доробки дослідників).

Література

1. Пригарин А. А. Русские старообрядцы на Дунае: формирование этноконфессиональной общности в конце XVIII — первой половине XIX вв. / А. А. Пригарин. — О. ; Измаил ; М. : СМІЛ : Археодоксія, 2010. — 528 с.
2. Липоване: история и культура русских старообрядцев. — Вып. I–X. — Одесса; Измаил, 2004–2013.
3. Силантьева-Скоробогатова В. Вилково: город в дельте Дуная: к 250-летию основания / В. И. Силантьева-Скоробогатова, Г. Касим, Э. Минкевич. — О. : Черноморье, 1996. — 184 с.; Басов Н. М. Вилково — город трех церквей, 72 островов и бесконечных каналов / Н. М. Басов. — О. : Астропринт, 2008. — 104 с.; 2-е изд., перераб. и доп. — О. : Астропринт, 2011. — 148 с.
4. Райнов Б. А. Очерки истории Килии / Б. А. Райнов. — Измаил: СМІЛ, 2003. — 204 с.; Райнов Б. А. История Килии / Б. А. Райнов. — Кн. 1. — Измаил: СМІЛ, 2008. — 367 с.

О. А. Шановська

Одеський національний політехнічний університет

ДИСИДЕНТИ — РУШІЙНА СИЛА НРУ

Розгортання широкого фронту національно-демократичних сил наприкінці 1980-х років було підготовлено учасниками українського правозахисного і релігійного руху, зокрема, опозиційною активністю В'ячеслава Черновола, Левка Лук'яненка, Богдана та Михайла Горинів, Степана Хмари, Івана Геля, Ірини Калинець, інших дисидентів. Після відбуття покарання за антирадянську агітацію та пропаганду (ст. 62), а також за наклеп на радянський державний і суспільний лад (ст. 187

Карного кодексу УРСР) вони виявили намір продовжувати антитирежимну діяльність.

Серед чисельних неформальних організацій найбільш відверто протиставляли себе режиму осередки Української Гельсінкської Спілки (УГС) — опозиційної неформальної загальноукраїнської організації партійного типу, в яку реорганізувалася з липня 1988 р. відновлена Українська Гельсінкська Група (УГГ). Члени УГС, колишні політв'язні, брали участь у створенні та діяльності Товариства української мови ім. Т. Шевченка, Меморіалу, Всеукраїнського товариства репресованих, у формуванні незалежної преси, в легалізації УГКЦ, у відзначенні 61-ї річниці Акту злуки УНР і ЗУНР, інших просвітницьких, культурницьких і політичних кампаніях. В'ячеслав Чорновіл, Левко Лук'яненко, брати Горині, Олесь Шевченко, Михайло Косів поряд із іншими національно-патріотичними активістами, переважно письменниками, очолили керівництво Народним рухом України за перебудову, надавши цьому широкому громадському об'єднанню виразного політичного характеру.

В інтерв'ю газеті «Тернополь вечерний» 29 липня 1990 року Л. Лук'яненко відзначив, що дисиденти завжди прагнули незалежності України, але відкрито не могли заявити про це практично до установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову; те, що Рух став на шлях агітації і пропаганди за вихід із СРСР є свідченням того, що він схвалив позицію УГС [1, 173].

В документах колишнього КДБ УРСР наводяться факти, які свідчать про ступінь впливу УГС на НРУ. Утворивши філії й осередки УГС по всій Україні, її лідери активно співпрацювали з однодумцями з різних областей, зокрема Херсонської, Дніпропетровської, Київської, Кримської, а також міст Харкова, Вінниці, Черкас, Хмельницького, підтримуючи ідею створення Руху після опублікування проекту програми НРУ за перебудову 16 лютого 1989 р. Прихильники УГС склали малочисельну, але впливову групу в керівництві Львівської регіональної організації НРУ, яка значною мірою визначала зміст діяльності Руху в цілому. До складу створеного Народного руху України за перебудову входили також первинні осередки Товариства української мови ім. Т. Шевченка, його лави поповнили активісти Товариства Лева.

Члени УГС активно використовували страйки як засіб політичного тиску на органи влади. В дисидентських колах зароджувалися ідеї, які були реалізовані Рухом. Лідери УГС, маючи вплив у структурних утвореннях Руху різного рівня, використовували його як об'єднуючу інституцію для представників неформальних організацій у боротьбі за скасування недемократичної виборчої процедури, за прямі та пропорційні вибори до Верховної Ради УРСР, для проведення широкомасштабної роботи з підготовки до виборів з метою просування максимальної кількості своїх представників у Ради народних депутатів, розцінюючи це як докорінний момент у своїй політичній діяльності. Врешті-решт це призвело до перших вільних виборів 4 березня 1990 р. і до утворення опозиційної «Народної ради» у парламенті.

За спогадами делегата установчого з'їзду НРУ, голови Демократичного блоку Чернівецької міської ради (1990–1994) Василя Бойчука, активісти УГС були своєрідним політичним щитом для Руху: політичними гаслами і певною рішучістю у запровадженні Декларації прав людини та відстоюванні права нації на самостійний розвиток вони відвертали увагу компартійних органів, силових структур від рядових активістів Руху, які мали можливість здійснювати організаційну та ідеологічну роботу.

Громадські активісти в Україні мали зв'язок з українською діаспорою, зокрема з зовнішньою частиною ОУН, із закордонним представництвом української головної визвольної ради, а також із однодумцями з інших республік СРСР — Прибалтики, Вірменії, Грузії, де було проголошено створення «міжнаціонального комітету захисту прав політ'язнів», із московським Демократичним союзом. Націоналістичні центри за кордоном відводили Руху важливе місце в боротьбі за відродження самостійної України, в першу чергу його радикальному крилу в обличчі УГС та інших політизованих громадських формувань, та розглядали НРУ як дійову опозицію радянським і партійним органам в Україні. За оцінками деяких членів ОУН за кордоном, Рух — це «інструмент активних політичних дій УГС», це «зручне прикриття» для УГС [2, арк. 162].

Доповідні записки та інформаційні повідомлення КДБ також дають уявлення про ідейні погляди організаторів НРУ за

перебудову, свідчать про те, що радикальне крило Руху, яке уособлювали дисиденти, відкрито вело боротьбу за владу, чого не можна сказати про активістів-письменників, котрі це добре усвідомлювали. В інтерв'ю журналу «Дружба народів» (1990, № 4) Іван Драч визнав: «Письменники поговорять, поговорять і підуть до своїх справ, а ці люди займаються політикою серйозно, часто виступають, займають жорстку позицію і в цьому сенсі максимально небезпечні...» [1, 173].

Вказане свідчить про те, що, передусім, дисиденти визначили діяльну участь НРУ у формуванні сучасної незалежної України. Як слушно зауважив історик С. Білокінь, виявляючи «менший чи більший градус напруги в протиставленні до режиму», у руйнуванні СРСР «вони виступили вирішальною ударною силою» [3].

Література

1. Провісники свободи, державності і демократії: Документи і матеріали. До 20-ї річниці створення Народного Руху України / НАН України, Ін-т історії України, Центральний державний архів громадських об'єднань України. — К.: Ін-т історії НАН України, 2009. — 454 с.
2. Інформаційне повідомлення КДБ УРСР до ЦК КПУ від 16.10.1989 р. «НДУ в оцінках и планах зарубежных ОУН» // ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 19. — Спр. 3. — Арк. 162–165.
3. Білокінь С. Дисидентство і шістдесятництво [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.s-bilokin.name/history/CreativeYouthClub/Dissidence.html#Ref34> — Перегляд: 10 квітня 2016 р.

**БОРОТЬБА МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
НАРОДНОГО РУХУ ЗА ЗМІЦНЕННЯ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ**

Народний Рух України поставив собі за мету побудову незалежної правової демократичної Української держави ненасильницькими методами, послідовно йшов обраним шляхом, засвідчуючи свою непохитність і твердість волі [1, 711].

Ідея створення Народного Руху в Миколаївській області вперше донесена до широкого загалу громадськості на екологічному мітингу в грудні 1988 р., її висловив член СПУ, лідер екологічного руху В. Бойченко. 9 серпня 1989 р. відбулась установча конференція Миколаївської крайової організації НРУ, на якій обрано першого голову І. Грасевича. Упродовж періоду з 1989 р. по 1992 р. співголовами та головами були В. Рукавішніков, В. Сліпець, І. Гаврилишин, Б. Головченко [2, 2]. З 1992 р. і по сьогоднішній день головою Миколаївського крайового Руху є Ю. Діденко. У 1990 р. організація зареєстрована органами влади, хоча осередки в Миколаєві, Первомайську, Вознесенську, Снігурівці та інших районах діяли ще з 1989 р.

Створення Руху зіграло значну роль в українському суспільстві. Завдяки значній кількості мандатів від НРУ в парламенті прийняті «гарантуючі» документи Української держави — це Декларація про державний суверенітет від 16 липня 1990 р., Акт про незалежність України від 24 серпня 1991 р. та ряд інших законопроектів, що суттєво вплинули на перебіг подій в Україні та на Миколаївщині.

Як не згадати сьогодні ланцюг злуки 21 січня 1990 р., що протягнувся від Львова до Києва і в якому брали участь 5 мільйонів чоловік. Серед них знайшлися небайдужі миколаївські активісти: О. Малицький, В. Кучеренко, Р. Шпак, Т. та В. Кіпери, В. Кацан, А. Могилевич, В. Стринадо, П. Саранчук, Я. Сиволапенко, М. Воробець, А. Тертичний, О. Мот та А. Іванюченко.

Голова секретаріату Миколаївського крайового Руху А. Іванюченко (1989–1991 рр.) в своїх споминах згадує, що тоді з ми-

колаївською делегацією зустрівся М. Горинь і запропонував усім чоловікам терміново виїхати на Житомирську трасу. Необхідно було закрити місцевий «розрив» у живому ланцюгу. Кожний миколаївець тримав у руках свій синьо-жовтий прапор [3, 4].

Влітку 1990 р. проведений перший козацький похід «Буг — козацька річка», в рамках святкування 500-ліття Українського козацтва. За словами організатора походу Ю. Діденка, в ньому брали участь не тільки миколаївці, а й гості з різних куточків України та з-за кордону — США, Канади. Вони пройшли понад р. Південним Бугом від Первомайська до Миколаєва [4, 2].

У листопаді 1991 р., напередодні проведення Всеукраїнського референдуму, Миколаївський крайовий Рух організував агітаційні виступи творчих колективів з Галичини, які пройшли у Врадіївському, Єланецькому, Доманівському, Миколаївському, Вознесенському районах та в містах Первомайську, Південноукраїнську.

За допомогою спонсорів і діяльності Миколаївської організації НРУ продовжує існувати соціальний проект «Діти України». Представники Руху організують поїздки школярів в західні області України на Різдвяні та Пасхальні свята. Ці поїздки стали традиційними, починаючи з 1990 р., коли 50 школярів Південноукраїнська вперше відвідали Борщівський район Тернопільської області.

Миколаївська крайова організація НРУ заснувала в 1993 р. україномовну газету «Український Південь», в якій повідомляється актуальна інформація, що стосується політичної, економічної, культурної та соціальної сфер життя суспільства.

На 4-му з'їзді 4–6 грудня 1992 р. розглянуті питання про соціально-політичну ситуацію і завдання НРУ. З'їздом прийнята Концепція державотворення — перша в Україні цілісна програма економічних, соціальних перетворень в інтересах української держави та її громадян. У рамках проекту розроблена рухівська концепція економічного розвитку Миколаївщини, над якою працювали науковці, прихильники Руху [5, 66].

24 серпня 1993 р., в день Незалежності України, вперше в Миколаєві відбулася святкова маніфестація громадян міста та парад військових частин, ініційована Рухом. Люди пройшли від пам'ятника Т. Шевченка до пам'ятника М. Аркаса, де відбувся урочистий мітинг.

Таким чином, діяльність Миколаївської обласної організації НРУ і Руху в цілому є найяскравішим досягненням в боротьбі та зміцненні незалежності України. Оскільки саме Рухом організовані масові акції, присвячені ідеям незалежності, відродженню нації, відтворенню історії українського народу.

Література

1. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х — початок 1990-х років : [монографія] / Анатолій Русначенко. — К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. — 720 с.
2. «Чи страшний Рух на Миколаївщині?» // Український Південь. — 1993. — № 1, 12 листопада.
3. Іванюченко А. До 20-річчя Народного Руху України. Прапори єднання (спомин) / А. Іванюченко // Український Південь. — 2010. — № 1, 1 листопада.
4. Діденко Ю. До 20-річчя Незалежності України. З історії незалежницьких домагань — Миколаївщина // Український Південь. — 2011. — № 25, 26 липня.
5. Діденко Ю. В. З досвіду партійно-політичної роботи Миколаївської обласної організації Народного Руху України / Ю. В. Діденко // Народний Рух України: місце в історії та політиці: матеріали сьомої Всеукраїнської наукової конференції 28–29 травня 2009 р., м. Одеса. — Одеса: Астропринт, 2009. — С. 66–67.

І. В. Яковлев

Одеський національний політехнічний університет

І. Ф. ДРАЧ У БОРОТЬБІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

«Я вийду з Руху на зупинці «Незалежність», — ці слова вимовлені Іваном Федоровичем не для широких мас, як ніякі інші показують його справжні цілі. Саме із цієї фрази можна зробити простий та правильний висновок: Іван Федорович Драч боровся не за владу, як більшість політиків, а за незалежність, як більшість українців [1].

Будучи авторитетним політиком в найвищих колах політичної еліти та маючи багатомільйону підтримку своїх співгромадян, Іван Драч відмовляється від подальшого впливу на політичні процеси як тільки Україна стане незалежною. Відмовитись від права керувати однією із найбагатших країн світу,

відмовитись від влади в країні, яка займала третє місце в світі по кількості ядерного озброєння та одні з найвищих показників в економічній сфері, відмовитись від всього цього може далеко не кожний політик.

Постать Івана Федоровича Драча заслуговує особливого вивчення, так як, будучи генієм поезії, талановитим режисером, видатним політиком і при цьому залишитись патріотом, може далеко не кожна видатна особа. Тим більш у нашій країні, де майже щодня з'являється нова постать, і неважливо, чи то героєм, чи політиком, чи співаком, всі вони вмюють говорити гарні та правильні слова. Та зазвичай ми бачимо, як всі лозунги та гучні промови за праве діло поступаються власним інтересам та корупційним цілям.

Авторитет Івана Федоровича Драча в політичних колах слугує показником його незламності в своїй новаторській вірі в краще майбутнє для України. Взагалі його пристрась до змін захоплює, все, що не влаштовує, треба змінювати і змінювати до тих пір, доки не буде досягнена мета. Він, як і весь український народ, постійно шукає нового та потребує змін до кращого.

Саме його стійкість слугує показником української непокірливості, адже ніхто інший, як Драч, будучи в провладних кулуарах радянської номенклатури майже тридцять років, виношував ідею незалежності, пером та словом розсіював зерна інакодумства і цим самим підштовхував великий український народ до пам'ятного та визначного дня в українській історії — Дня незалежності України.

Його новаторський вплив на оточуючих його людей не може не вражати. Завдячуючи своєму багатому життєвому досвіду та письменницьким здібностям, Іван Федорович на II з'їзді Народного Руху України спромігся остаточно змінити курс Народного Руху України від сприяння перебудові до боротьби за незалежність [2, арк. 5].

Оточення Івана Драча постійно аргументовано виступало за відродження української мови, культури, історії та займалося критикою радянського керівництва, яке, в свою чергу, відповідало їм найрізноманітнішими перешкодами у всіх сферах соціального існування.

Батько Народного Руху, який створив найвидатнішу політичну силу, яка за короткий час спромоглась досягти головної

мети нашого народу, досягти незалежності. Іван Драч не просто батько Народного Руху України, він є батьком нашої незалежності.

Література

1. Гончарук Г. І. Народний Рух України. — Одеса : Астропринт, 1997.
2. Центральний державний архів громадських об'єднань України, м. Київ. — Ф. 270. — Оп. 1. — Спр. 94. — 34 арк.

Наукове видання

**НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ:
МІСЦЕ В ІСТОРІЇ ТА ПОЛІТИЦІ**

*Матеріали
IX Всеукраїнської наукової конференції,
присвяченої 25-річчю Незалежності України
25–26 травня 2016 р., м. Одеса*

Відповідальний за випуск
М. С. Кучерук

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 5,12.
Тираж 300 прим. Зам. № 203 (47).

Видавництво і друкарня «Астропринт»
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-07-95, 37-24-26, 33-07-17, 37-14-25
astro_print@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.